

KRUNOSLAV NIKODEM

NENAD KARAJIĆ

UDK: 316.752(497.5)

Izvorni znanstveni članak / Original Scientific Paper

Rukopis prihvaćen za tisak: 23. 10. 2024.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/ypn4oc4or9>

Socijalna kohezija u Hrvatskoj: Analiza osnovnih dimenzija socijalne kohezije 1999. – 2018. godine

Sažetak

U teorijskom smislu rad se temelji na različitim teorijskim pristupima koji pretpostavljaju konceptualnu višedimenzionalnost socijalne kohezije. Pritom se uglavnom izdvajaju tri dimenzije socijalne kohezije: sociokulturna, ekonomska i politička. U empirijskom smislu rad je zasnovan na rezultatima istraživanja trećeg, četvrtog i petog vala međunarodnog projekta *European Values Study* za Republiku Hrvatsku (1999./2000.; 2008./2009. i 2017./2018.). Istraživanja su provedena na reprezentativnim uzorcima punoljetnog stanovništva (N=1003; 1498 i 1477). Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije u ovom radu konceptualno obuhvaća područja povjerenja, osjećaja pripadnosti i sudjelovanja u dobrovoljnim organizacijama te solidarnosti, a sastoji se od ukupno 37 indikatora. Politička dimenzija obuhvaća područja zainteresiranosti za politiku i važnosti politike u životu, zatim različite oblike političkih akcija, političke orijentacije, praćenje politike u medijima te zadovoljstvo razvojem demokracije i načinom upravljanja u Hrvatskoj, a sastoji se od ukupno 12 indikatora. Ekonomska dimenzija obuhvaća važnost posla u životu i stavove o radu, a sastoji se od šest indikatora. Nakon analize na osnovnoj razini usporedbe distribucije postotaka na svakome zasebnom indikatoru navedene dimenzije socijalne kohezije konstruirane su kao indeksi, te ih se dalje analizira s obzirom na tri prediktorska sklopa. Prediktorski sklopovi obuhvaćaju osnovne sociodemografske

karakteristike (7 indikatora), religioznost u širem smislu (14 indikatora) i moral (15 indikatora). Rezultati pokazuju da su za sociokulturnu i ekonomsku dimenziju socijalne kohezije važni prediktori dob ispitanika i stavovi o javnoj ulozi crkve, a za političku dimenziju stupanj obrazovanja ispitanika.

Ključne riječi: ekonomska dimenzija; *Europsko istraživanje vrijednosti*; Hrvatska; politička dimenzija; povjerenje; socijalna kohezija; sociokulturna dimenzija.

1. Uvod

Pitanje socijalne kohezije jedno je od ključnih pitanja u sociologiji, prije svega jer upućuje na istraživanje i analizu onoga što povezuje pojedince i skupine u neku zajednicu. Kako je poznato, Émile Durkheim, jedan od „očeva„ sociologije, smatrao je da razvojem društva i posebice razvojem podjele rada dolazi i do jačanja socijalne kohezije. Za Durkheima je podjela rada „izvor socijalne kohezije„ jer kroz specijalizaciju rada usmjerava pojedince jedne na druge i time jača njihovo zajedništvo (Durkheim, 1972: 328). Danas, nešto više od 130 godina nakon objavljivanja njegova poznatog djela *O podjeli društvenog rada*, jasno je da podjela rada u suvremenom društvu uglavnom ima suprotne učinke.

Na pojednostavnjeno pitanje što je to uopće socijalna ili društvena kohezija u literaturi je moguće pronaći različite odgovore koji jasno upućuju na to da ne postoji jednoznačnost u određivanju tog pojma ni jednoznačno prihvaćanje određene definicije socijalne kohezije. Istini za volju, ne postoje ni toliko drastične razlike među istraživačima u minimalnom suglasju oko toga da su kohezivnija ona društva koja snažniji naglasak stavljaju na zamjetnu predanost svojih pripadnika društvenoj zajednici i dijeljenju zajedničkih vrijednosti. U tom kontekstu značenje socijalne kohezije vrlo je blisko ideji društvene solidarnosti gdje pojedinci, kao i društvene skupine, smatraju da ih s drugima vežu zajednički ciljevi, što jača njihov osjećaj pripadnosti određenoj zajednici (Izvyješće Visoke radne skupine za socijalnu koheziju, 2008). Imajući na umu baš taj doživljaj unutarnje povezanosti među članovima nekog društva pomoću nevidljivoga i širega društvenog tkiva izvan njih samih, moguće je izdvojiti nekoliko gledišta iz kojih proizlaze i određene strukturne razlike u shvaćanju i tumačenju socijalne kohezije.

S jedne strane gledajući, posve je jasno da su neka društva bolje organizirana i uravnotežena od drugih, s razvijenijim osjećajem solidarnosti i pripadnosti. U njima je lakše ostvariti suradnju i postići konsenzus oko zajedničkih ciljeva, normi i smjernica ponašanja te ukupnog razvoja. U globalnoj slici, u kojoj se društva i zajednice međusobno razlikuju, te se razlike dijelom mogu objasniti specifičnim povijesnim, političkim, ekonomskim ili socio-kulturnim razvojem, ali nikako isključivo njima. Kako bi se takve nejednakosti i moguće sukobe ublažilo ili u potpunosti izbješlo, u

novije se vrijeme naglasak poglavito stavlja na pojam i učinke društvene (socijalne) kohezije. U skladu s takvim sklopom ideja socijalna kohezija počiva na već spomenutim vezama i povezanosti između pojedinaca u društvu – kada pojedinci i skupine osjećaju da ih s drugima veže zajednički cilj, kada prepoznaju zajedničko dobro te su spremni djelovati za njega smatrajući se članovima neke zajednice (Izvešće Visoke radne skupine za socijalnu koheziju, 2008). Zbog toga se među zagovornicima toga gledišta ciljano stavlja zamjetan naglasak na socijalni aspekt kohezije.

Nadalje, kako nijedno društvo nije potpuno uključivo i kohezivno, društvenu se koheziju može promatrati kao Weberov idealni tip, odnosno kao metodu (Weber, 1989) kojom se na apstraktan način opisuje složena društvena stvarnost radi utvrđivanja stupnja do kojega ona odgovara postavljenom idealu ili odstupa od njega. To je posebno vidljivo u sklopu ekonomski aspektiranog razumijevanja socijalne kohezije koje naglašava cjelovito i aktivno sudjelovanje svojih članova, posebice u ekonomskom životu. Ta perspektiva u razumijevanju socijalne kohezije ističe ulogu tržišta i važnost ekonomske uključenosti. Jedna od najvažnijih funkcija politike jest svakomu osigurati priliku da sudjeluje u ekonomskom životu, posebice u pogledu pristupa zapošljavanju. Sukladno tomu, svi postupci i prakse kojima je cilj marginalizacija ili isključivanje osoba s tržišta rada prijatnija su socijalnoj koheziji. Usto, pojam kohezije u ekonomskom smislu upotrebljava se i kao izraz za pokušaj smanjenja ekonomskih i socijalnih različitosti između bogatih i siromašnih regija. Stoga je procesu socijalne kohezije s jedne strane potrebna pozornost i usmjerenje na one najugroženije, dok je s druge strane nužno stvaranje institucija koje će posredovati između sektora stanovništva različitih interesa, mogućnosti i ambicija radi zaštite njihovih međusobnih prava (Izvešće Visoke radne skupine za socijalnu koheziju, 2008).

Treći smjer razmišljanja i aspektiranja pojma socijalne kohezije i poimanja njezina značenja u društvima odnosi se, u najširem smislu, na njihovu kulturu. U kontekstu multikulturalnih i globaliziranih društava drži se da socijalna kohezija zahtijeva uvažavanje i njegovanje različitosti te poštivanje različitih kultura. Identitet i identitarno prepoznavanje središnji su pojmovi tog pravca razumijevanja i tumačenja kohezivnih procesa. Ljudi žele da se njihova uvjerenja i kultura cijene, posebice ako su drugačiji od većinskih. Takvo poimanje dovodi socijalnu koheziju u opasnost, dakako, ako se s različitim identitetima ne postupa na način koji bi ih prepoznavao i uvažavao njihovu međusobnu različitost (Izvešće Visoke radne skupine za socijalnu koheziju, 2008).

Kao što je vidljivo, okosnicu uvodnog dijela rada čini prepoznavanje različitih aspekata socijalne kohezije na način kako se oni najčešće pojavljuju u različitim dokumentima socijalne politike i u hrvatskim prijevodima dokumenata Europske

unije. S tog popisa dominantno smo se služili smjericama i izvješćima Visoke radne skupine za socijalnu koheziju u međunarodnoj politici koja socijalnu koheziju promiče istodobno kao koncept i strateško usmjerenje Vijeća Europe na ovom području. U najširem smislu kratko ocrtavanje različitih aspekata socijalne kohezije poslužilo nam je kako bismo ukazali na multidimenzionalnost toga koncepta te poteškoće s njegovim jednoznačnim definiranjem. To znači da koncept socijalne kohezije prije svega možemo opisati kao snažan participativan potencijal pojedinog društva, ponajprije predstavljen osjećajem pripadnosti pojedinaca tom društvu, na temelju kojega se mogu stvoriti pretpostavke za ostvarenje kako razvojnih mogućnosti pojedinaca, tako i održivoga ekonomskog rasta i razvoja društva. Pritom osobitu pozornost valja posvetiti potrazi za rastom koji ne stvara snažno izražene nejednakosti u područjima socijalnog, ekonomskog i kulturnog djelovanja. U nastavku ćemo se, osim političkog aspektiranja pojma, osvrnuti na akademske i znanstvene teorijske pristupe socijalnoj koheziji i predstaviti model prema kojemu smo u empirijskom smislu koncipirali ovaj rad. Inače, rad se u empirijskom smislu temelji na podacima međunarodnoga istraživačkog projekta *European Values Study (Europsko istraživanje vrijednosti)*.¹

Uključujući i uvodni dio, rad je podijeljen na ukupno pet dijelova. Osim ovog, uvodnog dijela, gdje smo kratko ukazali na različite aspekte socijalne kohezije, u drugom dijelu rada dajemo kraći pregled osnovnih teorijskih pristupa socijalnoj koheziji. U konceptualnom smislu polazimo od teorije Paula Bernarda, koji socijalnu koheziju promatra kao višedimenzionalni konstrukt i gdje se socijalna kohezija sastoji od tri ključne dimenzije, a to su sociokulturna te politička i ekonomska dimenzija (Bernard, 1999). Treći dio sadrži metodologiju rada, gdje opisujemo uzorak, mjerne instrumente, cilj rada i hipoteze te korištene metode. Četvrti dio rada donosi analizu i interpretaciju rezultata, gdje najprije dajemo usporednu analizu rezultata u tri točke mjerenja za većinu čestica od kojih kasnije konstruiramo indekse koji predstavljaju dimenzije socijalne kohezije. Usporedna analiza odnosi se na Hrvatsku i odabrane europske zemlje. Nakon toga analiziramo tri dimenzije socijalne kohezije s obzirom na tri prediktorska sklopa (osnovne sociodemografske karakteristike, religioznost i moral u širem smislu). Daljnja analiza odnosi se samo na Hrvatsku i na jednu točku mjerenja. Peti je dio zaključak.

Osnovni cilj ovoga rada jest prezentacija i analiza rezultata o socijalnoj koheziji u hrvatskom društvu u razdoblju 1999.–2018. godine. Rezultati za Hrvatsku na

¹ Radi se o jednom od najvećih i najstarijih istraživačkih projekata u društvenim znanostima. Projekt je započeo 1981. godine, kada je u njemu sudjelovalo 10 zapadnoeuropskih zemalja. Nakon toga prvog vala terenska istraživanja provode se svakih devet godina, a Hrvatska se u projekt uključuje u trećem valu (1999./2000.). Peti val proveden je 2017./2018. godine i u njemu su sudjelovale 43 europske zemlje. Više o projektu na mrežnoj stranici: <https://europeanvaluesstudy.eu>.

osnovnoj se razini uspoređuju s rezultatima u šesnaest odabranih europskih zemalja² u tri točke mjerenja, a daljnja analiza, kako je već navedeno, odnosi se samo na Hrvatsku i zadnju točku mjerenja.

2. Osnovni teorijski pristupi

Različite teorijske odrednice pitanja socijalne kohezije prisutne u literaturi uglavnom se svode na dva ključna pristupa. Prvi je pretežito akademski, odnosi se na područja sociologije i socijalne psihologije i usmjeren je poglavito na pitanja poput društvene integracije i stabilnosti. Drugi pristup više je politički, odnosi se na područja javnih politika i zamjetno se bavi pitanjima povezanima s multikulturalizmom (Dickes, Valentova, Borsenberger, 2010).

Polazeći od toga da je socijalna kohezija jedan od ključnih pojmova i koncepta u sociologiji i socijalnoj psihologiji, razmjerno lako uvidjet ćemo da istaknuta pojmovnokonceptualna važnost ne znači nužno jasnu i jednoznačnu određenost. U literaturi možemo doista naći mnoštvo, ponekad i vrlo različitih, određenja socijalne kohezije. S druge strane u dijelu sociološke literature jednostavno se ističe važnost socijalne kohezije bez njezina specifičnog određenja. U tabličnom prikazu koji slijedi odabrali smo i kronološki prikazali neka važnija određenja socijalne kohezije.

Tablični prikaz 1. Povijesni pregled odabranih koncepcija socijalne kohezije u sociologiji i socijalnoj psihologiji

Autor(i)	Godina	Ključne odrednice
Le Bon	1896.	Solidarnost gomile kroz jednoobraznost djelovanja koje je potpomognuto anonimnošću. Antisocijalni motivi šire se sugestijom.
Durkheim	1897.	Različite stope samoubojstava odražavaju razlike u socijalnoj integraciji. Kod kategorija ljudi s jakim društvenim vezama stope su samoubojstava niske, a kod individualističkih kategorija ljudi te su stope visoke.
Cooley	1909.	Primarna grupa jest manja društvena grupa čiji članovi dijele osobne i trajne odnose u suprotnosti sa sekundarnim grupama, koje su veće, odnosi su formalni, a članovi usmjereni specifičnom cilju ili djelovanju.

² Zanimala nas je usporedba Hrvatske sa susjednim zemljama (Austrija, Mađarska, Italija), zemljama bivše federacije, od kojih su većina, naravno, i Hrvatskoj susjedne zemlje (Slovenija, BiH, Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija) te s najrazvijenijim zemljama Europe (Danska, Finska, Nizozemska, Norveška, Švedska, Njemačka, Francuska i Velika Britanija).

Freud	1921.	Primarna identifikacija objašnjava odanost i povezanost vode i članova grupe kroz intenzivne emocionalne veze koje predstavljaju društvenu povezanost grupa.
Mac Dougall	1921.	Grupa je više od zbroja pojedinaca i ima vlastiti život, kolektivnu dušu, zajednički um, zajednički način osjećanja i recipročne odnose i utjecaje između članova.
Moreno	1934.	Osnivač sociometrije, analizira unutarnju strukturu društvenih grupa i oblike koji proizlaze iz sučeljavanja privlačnosti i odbojnosti kod članova grupe. Selektivni odnosi između pojedinaca omogućavaju stvarnost društvenim grupama.
Lewin	1943.	Temelj grupe čini međuovisnost njezinih članova. Grupa je dinamična cjelina, a stupanj međuovisnosti uvjetuju veličina, organizacija i bliskost unutar grupe.
Lippett & White	1943.	Veća kohezija grupe kod demokratskog vodstva. Kohezija i visoki moral uglavnom su rezultat ispunjavanja očekivanja članova grupe.
Homans	1950.	Društveno ponašanje kao razmjena više ili manje vrijednih nagrada. Kohezija povezana s vrijednošću nagrada koje su dostupne u grupi.
Cartwright	1950.	Kohezija povezana s institucionalizacijom normi. Prihvatanjem normi grupe sigurnost pojedinca povećava se kroz podršku grupe.
Parsons	1951.	Socijalna kohezija kao stupanj stabilnosti poretka temeljen na zajedničkim vrijednostima i normama.
Milgram	1965.	Proučavao je pritiske konformizma – pokazao je da su ljudi u određenim situacijama skloni slijediti upute ne samo legitimnih autoriteta, nego i grupa običnih pojedinaca, čak i kada to znači štetu za drugoga.
Lott & Lott	1966.	Kohezivnost je ona osobina koja „proizlazi iz broja i snage zajedničkih pozitivnih stavova članova grupe,, gdje se osnovni uvjet razvoja zajedničkih pozitivnih stavova unutar grupe promatra kao međusobno postignuće ciljeva i primanje nagrada.
Sherif & Sherif	1969.	Kooperativna međuovisnost u provođenju zajedničkih ciljeva koji se ne mogu postići samo individualnim djelovanjem posljedično vodi dobro određenoj strukturi grupe. Zadovoljavanje zajedničkih potreba kroz kooperativnu interakciju pruža članovima grupe pozitivne vrijednosti i time povećava atraktivnost grupe i ohrabruje pojedince za ostanak u grupi.
Granovetter	1973.	Ističe moć slabih veza u povezivanju mikro i makro socioloških teorija. Osobna iskustva pojedinaca vezana su uz šire aspekte društvene strukture. Slabe veze predstavljaju most do onih dijelova društvenog sustava koji bi inače bili nepovezani.

Wellman; Wellman i drugi	(1979); (1988)	Promatrao je mreže kao osobne zajednice, načine na koje se mreže prilagodavaju pojedincima. Promatranje zajednica kao mreža pomoglo je razumijevanju kako se resursi kanaliziraju do članova te kako se male interpersonalne veze smještaju u veće društvene mreže.
Bollen & Hoyle	1990.	Percepcija kohezije individualnih članova grupe važna je za ponašanje pojedinca i grupe. Dvije su ključne dimenzije percipirane kohezije – osjećaj pripadnosti i moralni osjećaji.
Braaten	1991.	Predložio je višedimenzionalni model grupne kohezije. Dva su ključna čimbenika – atraktivnost i povezivanje te samootkrivanje i povratne informacije.
Moody & White	2003.	Razlikuju relacijsko zajedništvo i osjećaj zajedništva. Smatraju da je kohezija bitno povezana s odnosima. Istražuju načine na koje su članovi neke grupe povezani.

Prilagođeno prema: Bruhn, 2009.

Definicija Eurostata iz 2001. godine polazi od toga da je socijalna kohezija stupanj do kojeg su pojedinci i skupine unutar određenog društva povezani zajedničkim osjećajem konsenzusa, dijeljenjem zajedničkih vrijednosti i ciljeva te odnosom međusobne suradnje (Eurostat, 2001). Nadalje, Chan i suradnici predlažu definiciju prema kojoj je socijalna kohezija karakteristika nekog društva koja uključuje vertikalne i horizontalne interakcije između članova društva koje karakteriziraju stavovi i norme poput povjerenja, osjećaja pripadnosti i spremnosti za sudjelovanje i pružanje pomoći te konkretno ponašanje pojedinaca – vrijednosna/subjektivna i bihevioralna/objektivna komponenta (Chan i sur., 2006).

Prema Novoj strategiji i akcijskom planu Vijeća Europe za socijalnu koheziju iz 2010. godine³, pod socijalnom kohezijom podrazumijeva se sposobnost jednog društva da osigura dobrobit svim svojim članovima minimalizirajući nejednakosti i izbjegavajući polarizacije. Kohezivno je društvo prema tome solidarna zajednica koju čine slobodni pojedinci koji demokratskim metodama ostvaruju zajedničke ciljeve. Socijalna je kohezija politički koncept na kojem se temelji ispunjavanje triju ključnih vrijednosti Vijeća Europe, a to su: ljudska prava, demokracija i vladavi-

³ Na sastanku na vrhu Vijeća Europe održanom 1997. godine kao jedan od prioriternih ciljeva istaknuto je promicanje socijalne kohezije u europskim zemljama. Na tom je sastanku utemeljen Odbor za socijalnu koheziju (CDCS) kojem je određen zadatak izrade Strategije socijalne kohezije Vijeća Europe. Strategija socijalne kohezije usvojena je 2001. godine. Nakon kratkog vremena pojavila se potreba za izmjenom Strategije, pa je Odbor započeo rad na revidiranoj verziji. Tako je nastala Revidirana strategija socijalne kohezije, koja je usvojena na sjednici Odbora ministara održanoj 31. ožujka 2004. Novu strategiju i akcijski plan Vijeća Europe za socijalnu koheziju odobrilo je Vijeće ministara Vijeća Europe 7. srpnja 2010. godine (Revija za socijalnu politiku, god. 11, br. 3-4, str. 383-394, Zagreb, 2004.).

na prava. Ekonomska i socijalna kohezija izraz je solidarnosti između država članica i regija Europske unije. Cilj je ostvarenje uravnoteženog razvoja u cijeloj Uniji, smanjivanje strukturnih razlika između regija i promicanje jednakih mogućnosti za sve.⁴ U praksi se navedeno postiže kroz niz financijskih operacija, prvenstveno kroz Strukturne fondove i Kohezijski fond (Kesner-Škreb, 2010).

U nastavku spomenimo i umirovljenog profesora socijalne politike na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu Vladimira Puljiza, koji nas, izvještavajući s 5. sastanka Europskog odbora za socijalnu koheziju (CDCS) održanog u Strasbourgu 8.–10. studenoga 2000., upozna je s tri različita stručna pristupa pojmu socijalne kohezije. To su pristupi Matea Alaufa, Martine Muller i Jana Niessena.

Mateo Alauf sa Sveučilišta u Bruxellesu zastupa konceptualni pristup socijalnoj koheziji i propituje ga sa sociološkog stajališta. Ističe kako je socijalna kohezija, zbog globalizacije, dospjela u središte socioloških rasprava. Socijalnu koheziju Alauf razmatra u odnosu na kolektivni identitet i u kontekstu globalizacije, koja ima destruktivne potencijale u odnosu na kolektivitete. Zato se socijalna kohezija interpretira kao nekadašnji fenomen (društvene solidarnosti), koji je sada iščeznuo i kojega na neki način ponovno treba pronaći. Povećanje ekonomske efikasnosti štetno je za socijalnu koheziju, jer ugrožava kolektivni identitet, što može uzrokovati zaokret prema konzervativizmu i nacionalizmu. Socijalna je kohezija proizvod civilnog društva i održava se na socijalnom kapitalu. Isključenost, sa svoje strane, prijete socijalnoj koheziji. U današnje vrijeme nužno je prevladati konflikt socijalne kohezije i globalizacije.

Martine Muller iz Centra ESTA u Parizu socijalnu koheziju analizira s praktičnog polazišta socijalnog rada. Polazno joj je pitanje: Koje mjere mogu poboljšati socijalnu koheziju? Odgovor nalazi u „teritorijalnom konceptu“, koji opisuje kao sumu ljudskih odnosa različitih socijalnih skupina. Predmet njezinih analiza jest situacija nezaposlenih u Francuskoj, isključenih iz socijalnih struktura. S druge strane tu je problem starih ljudi kojima treba pomoć u domicilu. Teritorijalni pristup socijalnoj koheziji ima za cilj održati socijalni rad te spriječiti negativne socijalne posljedice. Martine Muller ističe da je socijalno partnerstvo moguće realizirati samo na lokalnoj razini. Na primjeru Francuske tvrdi da su slabosti lokalnog partnerstva jedna od glavnih teškoća u borbi protiv isključenosti. To bi partnerstvo trebalo organski razvijati, kroz dijalog i povjerenje, što ne mogu zamijeniti nikakve mjere pravne naravi.

Jan Niessen direktor je Grupe za migracijsku politiku u Bruxellesu i bavi se integracijom migranata i manjina. U njegovu se izvještaju nalazi dosta primjera o tome

⁴ Lisabonski sporazum iz 2007. godine dodatno je naglasio socijalnu dimenziju Europske unije nakon što su brojne analize pokazale kako je dominantno ekonomski razvoj nedovoljno praćen sveukupnim društvenim razvojem (Vaš vodič kroz Lisabonski ugovor, 2009).

kako imigranti mogu pridonijeti stvaranju boljeg društva, npr. stimuliranjem kreiranja poduzeća među članovima etničkih manjina ili poticanjem vlade na aktivnu politiku zapošljavanja u javnom sektoru. Niessen produbljuje debatu o socijalnoj koheziji udaljavajući se od koncepta integracije i koncentrirajući se na realnost različitosti: treba prestati tretirati manjine kao problem, jer one mogu biti i prednost (Puljiz, 2001).

Za kraj ovoga kratkog pregleda spomenimo i Greena sa suradnicima, koji su, uspoređujući različite zemlje i pokazatelje karaktera socijalne kohezije, oblikovali tri skupine zemalja. Prva su skupina zemlje tzv. liberalnih režima, što se poklapa sa zemljama engleskoga govornog područja; druga su skupina zemlje tzv. socijalnodemokratskih režima, što je svojstveno nordijskim društvima; treća su skupina zemalja tzv. socijalnotržišni režimi i u nju spadaju zemlje sjeverozapadne Europe, poglavito Njemačka, Belgija, Austrija i Francuska (Green et al., 2009, prema: Šunderić, 2015).⁵

Imajući u vidu navedene, kao i mnoge ovdje izostavljene, pristupe i pokušaje definiranja pojma socijalne kohezije, u osnovi je vidljivo da je riječ o borbi za ostvarivanje ravnoteže između nabujaloga, gotovo hiperinflatornoga, ekonomskog rasta i nedostatne socijalne pravde. Čini se kako je suvremenom društvu potrebna neka vrsta solidarnosti (zajedničkih vrijednosti i povjerenja) koja će umanjiti rizike socijalne isključenosti. A ako ona već i postoji, onda se posebnim mjerama treba pomoći socijalno ranjivim članovima i skupinama u društvu. Pažljivijim promatranjem mogu se zapaziti brojne prijetnje socijalnoj koheziji: promjene u oblicima i strukturi zaposlenosti, sumnje u dugoročnu održivost sustava međugeneracijske socijalne sigurnosti, neadekvatan pristup novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, povećani broj obitelji u nepovoljnome i nesigurnome životnom položaju i tomu slično. Socijalna je kohezija, iako tek ideal kojemu treba težiti, zapravo neka vrsta ravnoteže, glavni i dugotrajni mehanizam borbe protiv nesigurnosti i nepravde te novih rizika u održavanju sveukupne dobrobiti pojedinaca i njihovih društava. Nadalje, jednoznačno definiranje socijalne kohezije dijelom je otežano i zbog pojmovnog preklapanja s drugim konstruktima u širokoj upotrebi, primjerice

⁵ Prvu skupinu karakteriziraju preferencije slobodama spram jednakosti, visoka prihodovna nejednakost, slaba institucionalna podrška koheziji, relativno visok stupanj kriminala, visok stupanj građanske participacije i konsenzus prema liberalnim vrijednostima. Druga su skupina zemlje s jakim institucionalnom solidarnošću, visokom javnom potrošnjom za socijalnu zaštitu, jakim redistributivnom ulogom države, relativno niskom stopom prihodovne nejednakosti i izrazitoga društvenog povjerenja. Treću skupinu zemalja odlikuju jaka institucionalna potpora socijalnoj koheziji, visoka javna potrošnja za socijalnu zaštitu, umjerena prihodovna nejednakost, niža građanska participacija, što znači da je kohezija više zasnovana na inicijativama države, a manje civilnog društva (Šunderić, 2015).

socijalnim kapitalom⁶ i socijalnom isključenosti.⁷ Pritom se kod nekih autora dimenzija socijalnoga kapitala učestalo opisuje kao dobrovoljan proces („odozdo,“) u kojem pojedinci i skupine imaju glavnu ulogu u svakodnevnim odnosima s obitelji i prijateljima te mrežama i udruženjima. S druge strane proces u kojem vlada nosi („odozgo,“) odgovornost u osiguravanju institucionalnog okvira koji omogućuje socijalnu koheziju kroz smanjivanje nejednakosti i razlika između društvenih skupina te nejednakosti prema teritorijalnim/regionalnim područjima najčešće se povezuje s pojmom socijalne isključenosti (Hulse, Stone, 2007).

U najširem smislu, razmatrajući različite definicije, pokušaje konceptualizacije i mjerenja socijalne kohezije, mogu se uočiti tri osnovna tipa operacionalizacije pojma: deskriptivna – koja pokušava proširiti opseg definicije pojma, osnovnih komponenata, dimenzija i indikatora; analitička – koja pokušava suziti opseg definicije na njegove osnovne komponente i dimenzije; ideološka – koja pokušava selektivno birati pojedine dimenzije stavljajući naglaske na one koje pripadaju određenim tipovima režima. Imajući u vidu brojne prijevore i razlike u uvidima i konceptualizaciji socijalne kohezije, u ovom smo radu pošli od teorijskog pristupa Paula Bernarda, koji socijalnu koheziju promatra kao višedimenzionalni konstrukt i gdje se socijalna kohezija sastoji od tri ključne dimenzije, a to su sociokulturna, politička i ekonomska dimenzija (Bernard, 1999). Razrada pojedinih dimenzija, kako u konceptualnom tako i u operativnom smislu, slijedi u metodološkom okviru, gdje dajemo i osnovne informacije o uzorku, mjernim instrumentima, cilju rada, hipotezama i metodama koje su korištene u radu.

3. Metodološki okvir rada

3.1. Uzorak

Rad se temelji na rezultatima empirijskih istraživanja trećeg, četvrtog i petog vala međunarodnoga projekta *European Values Study* za Republiku Hrvatsku (1999./2000.; 2008./2009. i 2017./2018.). Istraživanje za 1999./2000. godinu provedeno je 5.–29. travnja 1999. na troetapnom uzorku punoljetnog stanovništva (N=1003) unutar kojeg je probabilistički izvršen izbor na trima razinama. Prva se etapa odnosila na izbor naselja metodom kumulativnih veličina, druga na terensko

⁶ Šire o odrednicama društvenoga kapitala u nas vidjeti u: Cooper, L., Knight, B., Blackmore, S. (2005). Društveni kapital u Hrvatskoj. Zagreb: Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva.

⁷ Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.

uzorkovanje stambenih jedinica metodom *random walk*. U trećoj se etapi birao jedan od ukućana metodom posljednjega rođendana (Rimac, 2000: 185-186). Istraživanje za 2008./2009. godinu također je provedeno na troetapnom uzorku punoljetnog stanovništva (N=1498) unutar kojeg je probabilistički izvršen izbor na navedenim trima razinama. Nakon provedbe istraživanja podaci su utežani u tri faze – po dizajnu uzorka u kojem su množitelji izračunati na temelju proračuna nejednakih šansi izbora u uzorak, utežavanjem neodaziva na anketu kojim je uklonjena disproporcija broja anketa na pojedinim lokacijama te poststratifikacijskim kalibriranjem prema podacima iz okvira uzorkovanja prema spolu, dobi i obrazovanju (Rimac, Zorec, Ogresta, 2010: 53). Istraživanje za 2017./2018. godinu provodilo se u razdoblju 1. studenoga 2017. – 1. veljače 2018. na reprezentativnom uzorku punoljetnih građana Hrvatske (N=1477) konstruiranom kao i u prethodnim istraživanjima. Podaci su naknadno utežani prema dobi i obrazovanju.

3.2. Mjerni instrumenti

Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije u ovom radu konceptualno obuhvaća šest područja, a to su: društveno povjerenje, institucionalno povjerenje, važnost prijatelja i poznanika, osjećaj teritorijalne pripadnosti, pripadnost dobrovoljnim organizacijama i solidarnost (zabrinutost za životne uvjete drugih ljudi) i sastoji se od ukupno 37 indikatora.⁸

⁸ Društveno povjerenje mjereno je pitanjem: „Općenito, mislite li da se većini ljudi može vjerovati ili s ljudima nikad dovoljno opreza?“, uz skalu gdje je 1 = „većini ljudi se može vjerovati“, 2 = „s ljudima nikad dovoljno opreza“, a u *missingu* su 8 = „ne znam“ i 9 = „bez odgovora“ (skala je za potrebe konstrukcije indeksa rekodirana na tri stupnja, tako da je 2=1; 8 i 9 = 2, a 1 = 3). Institucionalno povjerenje mjereno je pitanjem: „Navedite za svaku od navedenih stavki koliko im vjerujete. Jako, prilično, ne baš ili nimalo?“, uz pridruženu skalu, gdje je 1 = „jako“, 2 = „prilično“, 3 = „ne baš“, i 4 = „nimalo“, a u *missingu* je 8 = „ne znam“, i 9 = „bez odgovora“, (skala je rekodirana na tri stupnja, tako da je 1, 2 = 3; 3, 4 = 1, a 8 i 9 = 2). Važnost poznanika i prijatelja mjerena je pitanjem: „Molimo da za svaku stavku navedete koliko Vam znači u životu“, uz skalu gdje je 1 = „vrlo važno“, 2 = „važno“, 3 = „nevažno“ i 4 = „potpuno nevažno“, a u *missingu* su opet 8 = „ne znam“ i 9 = „bez odgovora“ (skala je rekodirana na tri stupnja kao i u prethodnom slučaju). Osjećaj teritorijalne pripadnosti mjereno je pitanjem: „Ljudi različito vide sebe i svoju povezanost sa svijetom. Navedite koliko povezanost osjećate sa svojim... (gradom, regijom/općinom, Hrvatskom, Europom, svijetom), uz skalu gdje je 1 = „vrlo blizak“, 2 = „blizak“, 3 = „ne baš blizak“ i 4 = „nimalo blizak“, a 8 i 9 s istim vrijednostima kao i u prethodnim slučajevima u *missingu* (skala je i ovdje rekodirana na tri stupnja kao i prethodno). Pripadnost dobrovoljnim organizacijama i udrugama mjerena je navodom: „Pažljivo pročitajte sljedeći popis volonterskih udruga i, ukoliko sudjelujete u njihovom radu, navedite ih“, uz skalu 1 = „navedeno“, 2 = „nije navedeno“, a 8 i 9 uz iste vrijednosti kao i u prethodnim slučajevima u *missingu* (skala je rekodirana na tri stupnja gdje je 2 = 1; 1 = 3, a 8 i 9 = 2). I, na kraju, solidarnost je mjerena kroz zabrinutost za životne uvjete uz pitanje: „Koliko vam je stalo

Politička dimenzija socijalne kohezije obuhvaća sedam područja (važnost politike u životu, zainteresiranost za politiku, političke orijentacije, oblici političkih akcija, procjena stupnja demokratičnosti države, praćenje politike u medijima i zadovoljstvo funkcioniranjem političkog sustava) i sastoji se od ukupno 12 indikatora.⁹

Ekonomska dimenzija socijalne kohezije obuhvaća dva područja, važnost posla u životu i stavove o radu te se sastoji od ukupno šest indikatora.¹⁰

do uvjeta u kojima žive,, (Ljudi u susjedstvu, županiji, Hrvatskoj, Europljani, ljudi diljem svijeta, u Hrvatskoj – starije osobe, nezaposleni, useljenici, bolesnici i invalidi) i skalu od pet stupnjeva gdje je 1 = „jako,,, 2 = „prilično,,, 3 = „donekle,,, 4 = „ne baš,,, i 5 = „nimalo,,, a 8 i 9 uz iste vrijednosti u *missingu* (skala je rekodirana na tri stupnja tako da je 1 i 2 = 3; 3 = 2; 4 i 5 = 1).

- ⁹ Važnost politike u životu mjerena je na isti način kao i važnost poznanika i prijatelja, s istom skalom koja je jednako tako rekodirana. Zainteresiranost za politiku mjerena je pitanjem: „Koliko ste zainteresirani za politiku?,,, uz skalu gdje je 1 = „vrlo zainteresiran/a,,, 2 = „donekle zainteresiran/a,,, 3 = „ne baš zainteresiran/a,,, i 4 = „nimalo zainteresiran/a,,, a u *missingu* su 8 = „ne znam“ i 9 = „bez odgovora“ (skala je rekodirana na tri stupnja tako da je 1 i 2 = 3; 3 i 4 = 1, a *missing* = 2). Političke orijentacije mjerene su sljedećim pitanjem: „U politici se govori o ljevici i desnici. Kako ste se opredijelili po tom pitanju?,,, uz skalu od deset stupnjeva, gdje je na lijevoj strani „ljeвица,,, a na desnoj „desnica,,, . Skala je rekodirana tako da je 1, 2, 3 = 1; 4, 5, 6, 7 = 2, a 8, 9, 10 = 3. Tim se pitanjem u radu koristimo u usporednom pregledu na osnovnoj razini distribucije postotaka, ali ne i u konstrukciji indeksa političke dimenzije socijalne kohezije. Nadalje, oblici političke akcije ispitivani su sljedećim navodom: „Pogledajte ovu karticu. Pročitati ću razne oblike političkih aktivnosti. Za svaku od njih navedite jeste li sudjelovali u njoj, da li ćete možda sudjelovati ili nikad ne biste sudjelovali u njoj.“ Ponuđeni su oblici: potpisivanje peticije, bojkotiranje, organizirani i legalni prosvjedi te neslužbeni štrajk. Skala je s tri stupnja, gdje je 1 = „sudjelovao/la sam,,, 2 = „mogao/la bih sudjelovati,,, 3 = „nikad ne bih sudjelovao/la,,, a u *missingu* 8 = „ne znam,,, i 9 = „bez odgovora,,, . Rekodirana je na tri stupnja, tako da je 3 = 1; 2 = 2, a 1 = 3. Procjena stupnja demokratičnosti države ispitivana je pitanjem: „Koliko je trenutno demokratska ova država? Što biste izabrali na ljestvici od 1 do 10 gdje je 1 'nimalo demokratska', a 10 'potpuno demokratska',,,, . Skala je rekodirana na tri stupnja, tako da je 1, 2, 3 = 1; 4, 5, 6, 7 = 2 i 8, 9, 10 = 3. Praćenje politike u medijima ispitivano je pitanjem: „Koliko često pratite politiku?,,, (na televiziji, na radiju, u dnevnim novinama, na društvenim mrežama) uz skalu od pet stupnjeva, gdje je 1 = „svaki dan,,, 2 = „nekoliko puta tjedno,,, 3 = „jedanput ili dvaput tjedno,,, 4 = „rjeđe,,, i 5 = „nikad,,, uz 8 i 9 istih vrijednosti kao i prethodno u *missingu*. Skala je rekodirana na tri stupnja, tako da je 5, 4 = 1; 3, 2 = 2, a 1 = 3. Naposljetku, zadovoljstvo funkcioniranjem političkog sustava mjereno je pitanjem: „Na ljestvici od 1 do 10 gdje je 1 'nimalo zadovoljan', a 10 'potpuno zadovoljan', koliko ste zadovoljni s radom političkog sustava danas?,,, Skala je i ovdje rekodirana na tri stupnja, gdje je 1, 2, 3 = 1; 4, 5, 6, 7 = 2, a 8, 9, 10 = 3.
- ¹⁰ Važnost posla u životu mjerena je na isti način kao i važnost poznanika i prijatelja, i politike, s istom skalom koja je jednako tako rekodirana. Stavovi o radu ispitivani su kroz pet tvrdnji uz pridruženu skalu od pet stupnjeva, gdje je 1 = „potpuno se slažem,,, 2 = „slažem se,,, 3 = „niti se slažem niti se ne slažem,,, 4 = „ne slažem se,,, i 5 = „potpuno se ne slažem,,, . Vrijednosti 8 i 9 („ne znam,,, i „bez odgovora,,,) i ovdje su u *missingu*. Skala je rekodirana na tri stupnja, tako da je 1, 2 = 3; 3 = 2; 4, 5 = 1.

Nadalje, kao nezavisne varijable u radu postavljena su tri područja koja čine tri prediktorska sklopa u višestrukoj regresijskoj analizi, a to su sociodemografske karakteristike, religioznost u širem smislu i moral u širem smislu. Osnovne sociodemografske karakteristike sadrže dob, spol, stupanj obrazovanja ispitanika, stupanj obrazovanja majke i oca ispitanika, mjesečna primanja kućanstva ispitanika i veličinu naselja/grada. Ukupno osnovne sociodemografske karakteristike ispitanika sadrže sedam čestica.

Religioznost u širem smislu obuhvaća važnost religije i Boga u životu, učestalost pohađanja religijskih obreda, religijsku samoidentifikaciju, vjerovanje (u Boga, život poslije smrti, pakao, raj), molitvu, pitanje utjehe u vjeri i povjerenje u javnu ulogu crkve. Ukupno religioznost u širem smislu sadrži 14 čestica.¹¹

Pitanja morala u širem smislu obuhvaćaju različite aspekte, od spolnog morala, bioetičkih pitanja do utaje poreza, te ukupno sadrže 15 čestica.¹²

3.3. Cilj rada i hipoteze

Osnovni je cilj rada prezentacija i analiza rezultata o socijalnoj koheziji u hrvatskom društvu u razdoblju 1999. – 2018. godine.

U skladu s prethodno navedenim smjerom analize u radu postavljamo sljedeće radne hipoteze:

H1. *Usporedba čestica koje čine sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije.*

Pretpostavljamo da će u usporednoj analizi čestica koje čine sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije u Hrvatskoj biti nisko povjerenje (opće i institucionalno)

¹¹ Važnost religije u životu mjerena je na isti način kao i važnost poznanika i prijatelja, i politike i posla, s istom skalom koja je obratno rekodirana, tako da je 1 = „potpuno nevažno“, a 4 = „vrlo važno“. Na pitanju o važnosti Boga u životu ponuđena je skala od deset stupnjeva, gdje je 1 = „potpuno nevažno“, a 10 = „vrlo važno“. Učestalost pohađanja religijskih obreda ima skalu od sedam stupnjeva koja je obratno rekodirana, tako da je 1 = „nikad, skoro nikad“, a 7 = „više od jednom tjedno“. Religijska samoidentifikacija ima skalu od tri stupnja koja je obratno rekodirana, tako da je 1 = „uvjereni ateist“, a 3 = „religiozna osoba“. Vjerovanje dolazi sa skalom od dva stupnja, gdje je 1 = „da“, a 2 = „ne“, vrijednosti 8 = „ne znam“, i 9 = „bez odgovora“, u *missingu* su. Skala je rekodirana tako da je 1 = 3; 2 = 1, a 8, 9 = 2. Učestalost molitve mjerena je uz skalu od sedam stupnjeva koja je obratno rekodirana, tako da je 1 = „nikad, skoro nikad“, a 7 = „više od jednom tjedno“. Pitanje pruža li vjera utjehu u životu i ohrabrenje ili ne ima skalu od dva stupnja koja je rekodirana tako da je 1 = „ne“, 2 = „bez odgovora, ne znam“, i 3 = „da“. I, na kraju, pitanje povjerenja u javnu ulogu crkve u smislu adekvatnog odgovora na moralne probleme i potrebe pojedinca, probleme obiteljskog života, duhovne potreba ljudi i socijalne probleme u našoj zemlji danas dolazi s jednakom skalom kao i u prethodnom pitanju, koja je onda i jednako rekodirana.

¹² Čestice koje obuhvaćaju moral u širem smislu dolaze uz skalu od deset stupnjeva, gdje je 1 = „nikada ne može biti opravdano“, a 10 = „uvijek može biti opravdano“.

u odnosu na druge zemlje uključene u analizu. Hipotezu temeljimo na rezultatima prethodnih analiza koje pokazuju izrazito nisko društveno i institucionalno povjerenje u hrvatskom društvu (Baloban, Rimac, 1998; Nikodem, Črpić, 2014; Črpić, Kompes, Mihaljević, 2023).

H2. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije i osnovne sociodemografske karakteristike.

Pretpostavljamo da će za sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije važni prediktori biti dob ispitanika, njihov stupanj obrazovanja i mjesto stanovanja. Hipotezu temeljimo na rezultatima prethodnih analiza koji ukazuju na važnost navedenih prediktora za pojedine elemente koji ovdje čine sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije, prije svega za solidarnost i povjerenje (Baloban, Črpić, Štengl, 2005; Nikodem, Črpić, 2014).

H3. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije i religioznost u širem smislu.

Pretpostavljamo da će za sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije važni prediktori biti elementi javne uloge crkve. Hipotezu temeljimo na teorijskim postavkama Emilea Durkheima gdje se, između ostalog, ističe važnost crkve kao zajednice za koheziju u društvu (Durkheim, 2008), te na rezultatima prethodnih analiza koje pokazuju povezanost institucionalne religioznosti i nekih dijelova (povjerenje) koji ovdje čine sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije (Črpić, Kompes, Mihaljević, 2023).

H4. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije i moral u širem smislu.

Pretpostavljamo da će sociokulturna dimenzija socijalne kohezije biti pozitivno povezana s moralom, odnosno negativno povezana s nemoralom. Hipotezu temeljimo na sociološkim teorijskim pristupima koji ističu blisku povezanost i međuovisnost socijalne kohezije i morala (Durkheim, 1972, 2008; Wolf, 1970; Uslaner, 2002).

H5. Usporedba čestica koje čine političku dimenziju socijalne kohezije.

Pretpostavljamo da će u usporednoj analizi čestica koje čine političku dimenziju socijalne kohezije u Hrvatskoj biti izrazito nisko izražena važnost politike u životu u odnosu na druge zemlje uključene u analizu. Hipotezu temeljimo na rezultatima prethodnih analiza koji pokazuju visoko izraženu percepciju korupcije u Hrvatskoj koja se povezuje uz politički sustav i politiku kao djelatnost (Budak, 2006; Budak, Škrinjarić, 2024).

H6. *Politička dimenzija socijalne kohezije i osnovne sociodemografske karakteristike.*

Pretpostavljamo da će za političku dimenziju socijalne kohezije važni prediktori biti spol i dob ispitanika, stupanj obrazovanja te mjesto stanovanja. Hipotezu temeljimo na rezultatima ranijih istraživanja koji pokazuju određene povezanosti između sličnih čestica kojima se mi koristimo u konstrukciji političke dimenzije socijalne kohezije i navedenih sociodemografskih karakteristika (Franc, Šakić, Maričić, 2007).

H7. *Politička dimenzija socijalne kohezije i religioznost u širem smislu.*

Pretpostavljamo da će političkoj dimenziji socijalne kohezije biti skloniji ispitanici koji se smatraju nereligioznima. S obzirom na to da su religiozne osobe u Hrvatskoj većinski osobe starije životne dobi, ženskog spola, s nižim stupnjem obrazovanja i iz manjih mjesta (Nikodem, 2011; Nikodem, Zrinščak, 2019), pretpostavljamo da im neće biti bliski elementi koji ovdje čine političku dimenziju socijalne kohezije. Tomu u prilog, barem djelomice, idu i rezultati prethodnih analiza koji ne pokazuju bitniju povezanost između područja politike i političkih stavova (izuzev političkih orijentacija) te religioznosti (Črpić, Zrinščak, 2014).

H8. *Politička dimenzija socijalne kohezije i moral u širem smislu.*

Pretpostavljamo da će politička dimenzija socijalne kohezije biti pozitivno povezana s moralom u širem smislu. Bez ulaženja u vrlo široku raspravu o odnosu politike i morala, od Aristotela preko Machiavellija i Maxa Webera do suvremenih teorija, pretpostavku temeljimo na poveznici tih dvaju područja, a to je zajednica. Naime i politika i moral i etimološki su i sadržajno vezani uz određeni koncept zajednice.

H9. *Usporedba čestica koje čine ekonomsku dimenziju socijalne kohezije.*

Pretpostavljamo da će u usporednoj analizi čestica koje čine ekonomsku dimenziju socijalne kohezije u Hrvatskoj biti izrazito nisko izraženo shvaćanje rada kao obaveze prema društvu, u odnosu na druge zemlje uključene u analizu. Pretpostavku temeljimo na činjenici da u posljednjih tridesetak godina u hrvatskom društvu nije izgrađen svojevrsni model „rada i radnika“, kao nešto što bi bilo poželjno i dobro.

H10. *Ekonomska dimenzija socijalne kohezije i osnovne sociodemografske karakteristike.*

Pretpostavljamo da će za ekonomsku dimenziju socijalne kohezije važni prediktori biti dob ispitanika, stupanj obrazovanja i mjesto stanovanja. Pretpostavku temeljimo na samom sadržaju čestica koje čine tu dimenziju i koje su više vezane uz važnost rada, što bi, s obzirom na to da danas živimo u društvu potrošnje, trebalo biti bliže starijim ispitanicima, onima s nižim i srednjim stupnjem obrazovanja i onima iz manjih mjesta.

H11. *Ekonomska dimenzija socijalne kohezije i religioznost u širem smislu.*

Pretpostavljamo da će ekonomskoj dimenziji socijalne kohezije biti skloniji ispitanici koji se smatraju religioznima. Pretpostavku temeljimo na rezultatima prethodnih analiza koji pokazuju da su rad/posao i religija dio iste latentne dimenzije među mladima u Hrvatskoj (Ilišin, Gvozdanović, 2016: 183).

H12. *Ekonomska dimenzija socijalne kohezije i moral u širem smislu.*

Pretpostavljamo da će ekonomska dimenzija socijalne kohezije biti pozitivno povezana s moralom u širem smislu. U pregledu literature nismo našli empirijske nalaze koji bi išli u smjeru potvrde te hipoteze. Stoga je postavljamo bez potvrde u smjeru pitanja o postojanju naznačene povezanosti.

3.4. Metode

U analizi podataka na kojoj temeljimo ovaj rad koristimo se deskriptivnim postupcima u smislu usporedbe rezultata, u tri točke mjerenja (1999., 2008. i 2018.), za Hrvatsku s rezultatima za odabrane europske zemlje. U daljnjoj analizi, koja se odnosi samo na zadnju točku mjerenja i samo za Hrvatsku, koristimo se multiplom regresijskom analizom u sklopu koje se kriterijske varijable (dimenzije socijalne kohezije) analiziraju s obzirom na navedena tri prediktorska sklopa.

U daljnjoj analizi pomoću naredbe *compute* od navedenih indikatora konstruirali smo indekse za tri dimenzije socijalne kohezije. Za sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije Cronbachov α koeficijent iznosi 0,810, za političku dimenziju Cronbachov α koeficijent iznosi 0,733, a za ekonomsku dimenziju to je 0,647. Podaci su obrađeni u programskom paketu IBM SPSS 29.

4. Analiza i interpretacija rezultata

4.1. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije

Prva dimenzija socijalne kohezije koju analiziramo jest sociokulturna dimenzija i sastoji se od povjerenja (u ljude i institucije), socijalnosti (važnost prijatelja i poznanika), pripadnosti (osjećaja povezanosti i pripadnosti dobrovoljnim organizacijama) i solidarnosti (zabrinutosti za životne uvjete drugih ljudi). Ukupno se ta dimenzija sastoji od 37 indikatora. Kako je već ranije naznačeno, na osnovnoj razini distribucije postotaka rezultate za Hrvatsku uspoređujemo s rezultatima odabranih europskih zemalja u tri točke mjerenja. U daljnjoj smo analizi od tih 37 čestica konstruirali indeks i kao kriterijsku varijablu analizirali tu dimenziju socijalne kohezije s obzirom na tri prediktorska sklopa (osnovna sociodemografska obilježja,

religioznost u širem smislu i moralna pitanja). Sve daljnje analize odnose se samo na zadnju točku mjerenja (2017./2018.).

S obzirom na opće povjerenje, rezultati EVS-a za Hrvatsku u posljednjih dvadesetak godina pokazuju izrazito nisko povjerenje, koje se u tom razdoblju još i smanjuje (tablica 1). Tek 13,6% ispitanika u Hrvatskoj 2018. godine smatra da se „većini ljudi može vjerovati“.

Tablica 1. Postotak slaganja s tvrdnjom „Većini ljudi se može vjerovati“ u Hrvatskoj i odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	17,9	19,4	13,6
BiH	n.p.	25,6	9,6
Crna Gora	n.p.	24,0	21,7
Sjeverna Makedonija	n.p.	17,5	15,1
Slovenija	21,2	23,8	25,3
Srbija	n.p.	11,9	16,3
Austrija	31,3	35,0	49,8
Italija	31,8	29,6	26,6
Mađarska	21,4	20,9	27,2
Danska	64,1	74,9	73,9
Finska	56,8	61,6	68,4
Nizozemska	59,4	61,9	58,5
Norveška	60,7	72,9	72,1
Švedska	63,7	62,9	62,8
Francuska	21,4	27,0	26,3
Njemačka	33,1	37,4	39,5
Velika Britanija	28,5	38,9	40,2

Izvor: EVS 1981.–2017.

U Hrvatskoj je 2018. godine, komparativno gledano, jedno od najnižih povjerenja u ljude od svih susjednih zemalja, izuzev Bosne i Hercegovine, te jedno od najnižih u Europi. Inače, najniže povjerenje u ljude u zemljama je koje nisu uključene u ovu analizu, a to su

Albanija (2,8%), Gruzija (9,0%) i Rumunjska (12,7%). Najviše povjerenje u ljude u sjevernim je zemljama (Finska 68,4%, Norveška 72,1% i Danska 73,9%).

Drugi dio povjerenja čini pitanje institucionalnog povjerenja. U EVS upitniku ima ukupno ponuđenih 18 institucija i organizacija koje su uključene u daljnu

analizu, a ovdje dajemo pregled rezultata za samo dvije institucije – parlament i pravosuđe. Kako je vidljivo iz tablice 2, u posljednjih se dvadesetak godina u Hrvatskoj znatno smanjuje povjerenje u parlament.

Tablica 2. Povjerenje u parlament u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	21,9	11,8	7,2
BiH	n.p.	25,7	16,2
Crna Gora	n.p.	34,9	33,2
Sjeverna Makedonija	n.p.	48,6	31,7
Slovenija	24,3	43,5	15,0
Srbija	n.p.	12,6	20,6
Austrija	39,1	29,2	43,6
Italija	33,2	32,7	27,5
Mađarska	32,6	21,0	34,8
Danska	46,8	68,7	46,3
Finska	43,0	42,2	44,7
Nizozemska	54,7	47,3	41,9
Norveška	58,7	63,9	69,6
Švedska	50,2	54,9	63,3
Francuska	38,8	50,4	33,1
Njemačka	34,1	35,3	36,9
Velika Britanija	34,1	22,5	32,4

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Hrvatska ima najniže povjerenje u parlament ne samo u usporedbi s ovdje odabranim europskim zemljama, nego i u usporedbi sa svim europskim zemljama koje su uključene u projekt EVS (sličan je rezultat još jedino u Albaniji, gdje 7,6% ispitanika ima povjerenja u parlament). Najviše povjerenje u nacionalni parlament u sjevernim je zemljama (Norveška, Švedska), gdje je primjetan i porast povjerenja u promatranom razdoblju. Kod svih ostalih zemalja uglavnom nema većih promjena ili je prisutno određeno smanjivanje povjerenja. Izuzetak je Srbija, gdje je između 2008. i 2018. godine došlo do povećanja povjerenja u parlament.

Nadalje, u Hrvatskoj je najniže povjerenje u pravosuđe od svih europskih zemalja uključenih u EVS; slične rezultate za 2018. godinu imaju Bugarska (14,5%) i Ukrajina (18,1%). Usporedba rezultata za Hrvatsku pokazuje izraženije smanjenje povjerenja u pravosuđe između 1999. i 2008. godine, a onda nešto manje između 2008. i 2018. godine.

Tablica 3. Povjerenje u pravosuđe u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	34,7	18,9	13,6
BiH	n.p.	38,3	27,9
Crna Gora	n.p.	42,0	34,6
Sjeverna Makedonija	n.p.	37,3	33,8
Slovenija	42,5	45,4	22,1
Srbija	n.p.	24,8	29,1
Austrija	65,6	62,8	72,2
Italija	30,7	34,8	39,9
Mađarska	43,8	38,1	48,4
Danska	75,1	85,3	80,2
Finska	64,9	71,0	78,9
Nizozemska	48,0	54,5	54,6
Norveška	74,5	77,4	85,9
Švedska	59,8	63,0	76,1
Francuska	45,0	55,4	58,3
Njemačka	59,8	55,6	60,6
Velika Britanija	47,9	49,4	63,4

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Izuzev u Srbiji, gdje je došlo do određenog povećanja povjerenja, smanjivanje povjerenja u pravosuđe vidljivo je u BiH, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji i posebice u Sloveniji. U ostalim susjednim zemljama uglavnom je došlo do određenog povećanja (Austrija, Italija, Mađarska), kao i na sjeveru Europe, gdje je i najviše povjerenje u pravosuđe.

Sljedeće pitanje koje konceptualno pripada sociokulturnoj dimenziji socijalne kohezije jest važnost prijatelja i poznanika. S obzirom na to da je riječ o vrlo uopćenom pitanju, dobiveni su rezultati također općeniti, naime gotovo svi ispitanici, kako u Hrvatskoj tako i u ostalim europskim zemljama koje su odabrane u ovome usporednom pregledu, navode važnost prijatelja i poznanika u svojem životu.

Nadalje, pripadnost, kao sljedeći dio sociokulturne dimenzije socijalne kohezije, mjerena je kroz osjećaj povezanosti (sa svojim mjestom ili gradom, sa svojom regijom i svojom zemljom) i kroz pripadnost dobrovoljnim organizacijama.

Pitanja o osjećaju povezanosti, iako prisutna za sve tri točke mjerenja, sadrže različite skale, te ovdje prikazujemo rezultate samo za zadnju točku mjerenja (za 2017./2018. godinu).

Tablica 4. Osjećaj povezanosti u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama u 2018. godini

%	Sa svojim mjestom ili gradom	Sa svojom regijom	Sa svojom zemljom
Hrvatska	88,2	86,0	86,2
BiH	91,9	87,5	80,5
Crna Gora	93,5	88,0	91,0
Sjeverna Makedonija	82,4	79,2	68,4
Slovenija	92,2	92,9	93,2
Srbija	82,4	76,2	78,3
Austrija	85,2	85,8	90,5
Italija	86,5	79,8	78,1
Mađarska	86,9	79,4	88,6
Danska	80,3	81,7	94,0
Finska	82,6	65,2	95,5
Nizozemska	79,0	61,7	87,4
Norveška	90,1	90,2	98,4
Švedska	85,3	69,3	91,1
Francuska	76,1	80,7	91,0
Njemačka	86,5	83,4	90,3
Velika Britanija	73,0	65,5	75,3

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Rezultati i za Hrvatsku i za većinu drugih europskih zemalja koje su uključene u ovaj pregled pokazuju izraženu povezanost sa svojim mjestom ili gradom, svojom regijom i svojom zemljom. Tek je u pojedinim europskim zemljama osjećaj povezanosti u relativnom smislu nešto slabije izražen, primjerice 73% ispitanika u Velikoj Britaniji iskazuje osjećaj bliske povezanosti sa svojim gradom, a 66% navodi ih povezanost sa svojom regijom. Nešto slabije izražena povezanost sa svojom regijom, opet u relativnom smislu, vidljiva je i u Nizozemskoj i u Finskoj.

Kod pripadnosti dobrovoljnim organizacijama izdvojili smo u ovom usporednom pregledu dvije (od ukupno osam koje su uključene u daljnju analizu), a to su sindikati i organizacije sporta i rekreacije. S obzirom na pripadnost sindikatima u većini promatranih zemalja i u sve tri točke mjerenja, ta je pripadnost izrazito niska. U pojedinim se zemljama i tako niska pripadnost sindikatima još i smanjuje, kao primjerice u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Sloveniji, Austriji, Italiji i Mađarskoj. Zemlje europskog sjevera uglavnom imaju znatno višu pripadnost sindikatima, iako je i kod njih vidljiva različita dinamika te pripadnosti od relativne stabilnosti i blagog povećanja ili smanjenja (Danska, Finska, Norveška) do značajnije izraženog smanjenja (Švedska).

Tablica 5. Pripadnost sindikatima u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	10,6	5,9	7,6
BiH	n.p.	2,2	3,1
Crna Gora	n.p.	4,7	3,3
Sjeverna Makedonija	n.p.	3,9	6,9
Slovenija	16,9	13,7	12,6
Srbija	n.p.	5,5	5,9
Austrija	19,9	7,8	12,4
Italija	6,2	5,5	2,6
Mađarska	7,0	3,7	4,1
Danska	54,3	54,5	52,0
Finska	32,3	33,7	39,6
Nizozemska	22,4	21,5	15,1
Norveška	41,7	39,1	35,2
Švedska	63,9	23,8	41,3
Francuska	4,0	5,4	5,2
Njemačka	7,2	6,8	13,2
Velika Britanija	8,2	6,9	8,8

Izvor: EVS 1981. – 2017.

S obzirom na pripadnost organizacijama sporta i rekreacije rezultati za Hrvatsku pokazuju relativno nisku i stabilnu pripadnost između 1999. i 2008. godine te povećanje te pripadnosti između 2008. i 2018. godine. U većini odabranih zemalja u promatranom razdoblju došlo je do određenog povećanja pripadnosti organizacijama sporta i rekreacije.

Tablica 6. Pripadnost organizacijama sporta i rekreacije u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	11,9	11,8	19,2
BiH	n.p.	5,7	11,9
Crna Gora	n.p.	4,7	7,4
Sjeverna Makedonija	n.p.	7,9	16,4
Slovenija	16,9	20,8	34,7
Srbija	n.p.	7,0	12,2
Austrija	22,5	13,2	26,8

Italija	11,5	9,1	7,2
Mađarska	3,8	4,9	11,8
Danska	33,0	40,7	43,0
Finska	23,7	16,1	29,2
Nizozemska	51,3	51,3	44,2
Norveška	32,8	28,4	32,9
Švedska	37,0	21,3	38,9
Francuska	16,4	20,0	18,6
Njemačka	28,0	21,7	41,1
Velika Britanija	3,0	15,4	22,1

Izvor: EVS 1981. – 2017.

To povećanje posebice je izraženo u Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Sloveniji. I na tom je području zabilježena uglavnom veća pripadnost u sjevernim europskim zemljama u usporedbi s ostalim europskim zemljama.

Solidarnost, u ovom radu koncipirana kao zabrinutost za životne uvjete drugih ljudi, zadnji je dio u našoj koncepciji sociokulturne dimenzije socijalne kohezije. U daljnjoj analizi koristimo se s ukupno sedam čestica, a ovdje dajemo pregled za dvije čestice – zabrinutost za životne uvjete starijih ljudi i nezaposlenih.

Tablica 7. Zabrinutost za životne uvjete starijih ljudi u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	67,2	61,1	70,6
BiH	n.p.	52,8	70,6
Crna Gora	n.p.	64,0	83,2
Sjeverna Makedonija	n.p.	48,5	62,4
Slovenija	45,3	52,2	60,3
Srbija	n.p.	61,2	58,0
Austrija	48,5	47,5	83,8
Italija	75,0	61,3	73,7
Mađarska	56,3	47,3	46,2
Danska	52,1	73,8	80,0
Finska	61,6	68,0	66,1
Nizozemska	52,7	50,4	48,3
Norveška	n.p.	74,9	77,6
Švedska	67,4	72,3	75,9
Francuska	66,4	67,8	78,1

Njemačka	63,7	75,5	89,2
Velika Britanija	69,4	65,9	71,9

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Od svih odabranih zemalja najviša zabrinutost za životne uvjete starijih ljudi prisutna je u Njemačkoj, Austriji, Crnoj Gori i Danskoj. U većini odabranih zemalja u promatranom razdoblju raste zabrinutost za životne uvjete starijih ljudi, posebice u Austriji, Danskoj, Njemačkoj, Francuskoj te Sloveniji i BiH. U Hrvatskoj se ta zabrinutost nešto smanjila između 1999. i 2008. godine, a onda je opet porasla do 2018. godine. Od svih odabranih zemalja zabrinutost za starije ljude najniža je u Mađarskoj i u Nizozemskoj.

Zabrinutost za životne uvjete nezaposlenih najviše je izražena u Crnoj Gori, BiH, Hrvatskoj i u Sjevernoj Makedoniji, a najmanje opet u Nizozemskoj i u Mađarskoj. U promatranom razdoblju najveći porast te zabrinutosti vidljiv je u Danskoj, Njemačkoj i Austriji.

Tablica 8. Zabrinutost za životne uvjete nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	68,2	61,3	64,8
BiH	n.p.	54,9	67,3
Crna Gora	n.p.	60,9	68,0
Sjeverna Makedonija	n.p.	54,3	64,0
Slovenija	47,6	45,2	40,3
Srbija	n.p.	68,7	48,9
Austrija	31,9	23,8	48,5
Italija	59,9	56,8	55,6
Mađarska	29,3	29,3	15,8
Danska	23,5	44,4	54,2
Finska	47,1	50,2	32,2
Nizozemska	20,7	16,0	15,8
Norveška	n.p.	40,5	44,2
Švedska	35,7	41,5	39,5
Francuska	54,2	45,9	45,7
Njemačka	33,7	40,2	53,3
Velika Britanija	33,3	33,6	34,9

Izvor: EVS 1981. – 2017.

U polovici odabranih zemalja, u većoj ili u manjoj mjeri, smanjuje se zabrinutost za životne uvjete nezaposlenih, između ostalog i u Hrvatskoj.

U nastavku smo od navedenih čestica, ukupno njih 37, konstruirali indeks sociokulturne dimenzije socijalne kohezije koji, pomoću višestruke regresijske analize, analiziramo s obzirom na tri prediktorska sklopa (sociodemografske karakteristike, religioznost u širem smislu i moral). Analiza se odnosi na Hrvatsku i na zadnju točku mjerenja, dakle na 2017./2018. godinu.

Rezultati pokazuju da prvi prediktorski sklop tumači samo oko 5% kriterijske varijable. Kao važni zasebni prediktori javljaju se dob, stupanj obrazovanja i veličina mjesta.

Tablica 9. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije s obzirom na sociodemografske karakteristike

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,055	Dob	0,155	< 0,001	0,190	0,150
	Stupanj obrazovanja	-0,075	< 0,015	-0,151	-0,069
	Veličina mjesta	-0,068	< 0,021	-0,115	-0,065

Ispitanici starije životne dobi, oni s nižim stupnjem obrazovanja i oni iz manjih mjesta skloniji su sociokulturnoj dimenziji socijalne kohezije.

Nadalje, rezultati višestruke regresijske analize i sociokulturne dimenzije socijalne kohezije kao kriterija i religioznosti u širem smislu kao prediktorskog sklopa pokazuju da ovaj prediktorski sklop tumači oko 20% kriterija. Kao značajni zasebni prediktori javljaju se čestice vezane uz javnu ulogu crkve te molitva i važnost religije u životu.

Tablica 10. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije s obzirom na religioznost

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,198	Crkva adekvatno odgovara na duhovne potrebe ljudi	0,155	< 0,001	0,346	0,139
	Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života	0,142	< 0,001	0,342	0,123
	Molitva	0,118	< 0,001	0,290	0,105
	Crkva adekvatno odgovara na socijalne probleme	0,116	< 0,001	0,340	0,100
	Važnost religije u životu	0,079	< 0,011	0,283	0,069

Ispitanici koji smatraju da crkva adekvatno odgovara na duhovne potrebe ljudi, na probleme obiteljskog života i socijalne probleme te oni koji češće mole i oni kojima je religija važna u životu skloniji su toj dimenziji socijalne kohezije.

Rezultati analize s obzirom na moralna pitanja koja čine treći prediktorski sklop pokazuju da ovaj prediktorski sklop tumači oko 13% kriterija. Značajni zasebni prediktori jesu pitanja kršenja zakona te pitanja razvoda, pobačaja i smrtne kazne.

Tablica 11. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije s obzirom na moralna pitanja

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktna	Parcijalne
0,132	Neplaćanje karte u javnom prijevozu	-0,168	< 0,001	-0,307	-0,148
	Razvod	-0,088	< 0,008	-0,255	-0,074
	Smrtna kazna	-0,080	< 0,012	-0,283	-0,070
	Pušenje marihuane ili hašiša	-0,084	< 0,006	-0,277	-0,077
	Pobačaj	-0,082	< 0,011	-0,242	-0,071
	Primanje mita na radnome mjestu	-0,096	< 0,001	-0,215	-0,090

Ispitanici koji smatraju da se kršenje zakona u smislu neplaćanja karte u javnom prijevozu, pušenja marihuane ili hašiša i primanja mita na radnome mjestu ne može opravdati te da razvod, pobačaj i smrtna kazna ne mogu biti opravdani skloniji su sociokulturnoj dimenziji socijalne kohezije.

4.2. Politička dimenzija socijalne kohezije

Druga dimenzija u našoj koncepciji socijalne kohezije jest politička dimenzija koja se sastoji od percepcije važnosti politike u životu ispitanika, zainteresiranosti za politiku, političkih orijentacija, različitih oblika političkih akcija, pitanja važnosti života u demokraciji, demokratičnosti države i zadovoljstva funkcioniranjem političkog sustava, odnosno sustava upravljanja, te praćenjem politike u medijima i na društvenim mrežama.

U posljednjih dvadesetak godina došlo je do blagog smanjivanja važnosti politike u životu ispitanika u Hrvatskoj. Slični trendovi vidljivi su i u BiH i Sjevernoj Makedoniji. U većini ostalih europskih zemalja, odabranih za ovaj pregled, u promatranom razdoblju došlo je do povećanja važnosti politike, posebice u Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Norveškoj i Švedskoj.

Tablica 12. Važnost politike u životu u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	28,8	24,2	22,5
BiH	n.p.	34,9	24,7
Crna Gora	n.p.	19,9	41,7
Sjeverna Makedonija	n.p.	48,4	34,0
Slovenija	14,4	16,3	16,5
Srbija	n.p.	28,8	29,6
Austrija	41,2	41,2	50,6
Italija	33,5	44,6	46,1
Mađarska	18,2	23,9	29,7
Danska	41,3	54,9	46,7
Finska	19,7	29,5	44,4
Nizozemska	56,5	58,4	54,0
Norveška	50,2	58,8	68,6
Švedska	54,8	42,6	74,9
Francuska	35,1	49,5	38,9
Njemačka	39,1	41,4	63,3
Velika Britanija	33,9	42,5	53,7

Izvor: EVS 1981. – 2017.

U Hrvatskoj je zainteresiranost za politiku stabilna, nešto malo više od trećine ispitanika navodi da je zainteresirano za politiku. Znatno viši rezultati u tom smislu dobiveni su u Njemačkoj, Norveškoj i primjerice Austriji. U jednom dijelu odabranih europskih zemalja u promatranom razdoblju došlo je i do određenog povećanja te zainteresiranosti, kao u Njemačkoj, Finskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji. No u drugom dijelu tih zemalja primjetno je smanjivanje zainteresiranosti za politiku, kao u BiH, Sjevernoj Makedoniji, Sloveniji i Srbiji.

Tablica 13. Zainteresiranost za politiku u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	n.p.	34,4	34,7
BiH	n.p.	41,1	32,2
Crna Gora	n.p.	27,5	38,8
Sjeverna Makedonija	n.p.	44,7	35,8
Slovenija	42,1	44,4	38,9
Srbija	n.p.	37,2	31,7

Austrija	66,6	59,8	62,8
Italija	32,1	39,3	34,3
Mađarska	n.p.	38,3	43,7
Danska	59,9	66,3	59,1
Finska	27,9	42,2	45,3
Nizozemska	66,5	60,3	57,5
Norveška	71,5	69,7	70,6
Švedska	n.p.	43,1	59,8
Francuska	36,5	47,8	39,9
Njemačka	60,4	68,8	75,3
Velika Britanija	36,8	41,6	51,6

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Sljedeći element političke dimenzije socijalne kohezije, koji ulazi u ovaj pregled, ali ne i u konstrukciju indeksa ove dimenzije, političke su orijentacije. Rezultati pokazuju da je u posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj prisutan trend porasta i „desnice“, i „ljevice“. Naime 1999. godine oko 9% ispitanika navodilo je „desnu“, političku orijentaciju, a 2018. godine takvih je oko 18%, dok je povećanje na „ljevici“, s oko 10% na oko 16% u istom razdoblju. U skladu s tim smanjio se broj ispitanika koji se određuju kao politički „centar“. Slični trendovi vidljivi su u BiH, Sloveniji i manjim dijelom u Srbiji.

Tablica 14. Političke orijentacije u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.			2008.			2018.		
	Lijevo	Centar	Desno	Lijevo	Centar	Desno	Lijevo	Centar	Desno
Hrvatska	10,4	56,6	8,8	16,9	51,7	12,1	16,3	42,2	17,9
BiH	n.p.	n.p.	n.p.	11,7	46,5	9,6	15,9	43,7	15,3
Crna Gora	n.p.	n.p.	n.p.	12,5	32,0	8,8	10,3	28,5	7,2
Sjeverna Makedonija	n.p.	n.p.	n.p.	13,2	27,8	24,3	16,8	34,7	16,1
Slovenija	12,8	52,8	6,5	14,2	51,8	8,2	16,8	50,3	8,4
Srbija	n.p.	n.p.	n.p.	10,2	44,4	13,4	14,1	40,1	13,8
Austrija	9,0	63,7	8,2	16,0	55,3	11,4	17,5	64,3	9,3
Italija	16,0	49,1	13,6	19,0	41,9	16,2	13,0	42,2	16,0
Mađarska	10,2	59,6	7,4	12,4	61,2	16,2	9,7	48,0	25,4
Danska	15,2	58,0	17,3	17,2	60,7	17,8	25,8	54,9	16,6
Finska	13,4	54,9	19,5	16,2	36,0	29,4	15,8	53,8	24,9
Nizozemska	19,1	69,7	7,2	13,9	67,2	12,2	18,0	53,3	17,8

Norveška	13,6	59,3	19,1	11,7	68,3	17,7	20,3	59,8	17,3
Švedska	21,2	59,6	15,0	21,6	44,1	20,8	18,1	61,5	15,6
Francuska	22,5	49,2	10,8	25,4	53,2	13,7	17,2	52,3	11,1
Njemačka	12,6	61,0	9,7	15,5	61,9	8,1	17,9	62,9	6,3
Velika Britanija	11,9	62,3	6,9	11,9	58,5	9,1	16,8	62,8	11,9

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Usporedba rezultata dalje na ovoj osnovnoj razini pokazuje da je u relativnom smislu najviše „desno“, orijentiranih u Mađarskoj i Finskoj, a najmanje je takvih u Njemačkoj, Crnoj Gori i Sloveniji. Najviše je „lijevo“, orijentiranih ispitanika u Danskoj i Norveškoj, a najmanje u Mađarskoj i Crnoj Gori. Najveći porast „desnice“, u promatranom je razdoblju u Mađarskoj (za 18 postotnih bodova), Nizozemskoj (za 11 postotnih bodova) te u Hrvatskoj (za devet postotnih bodova). Najveći je porast „ljevice“, u Danskoj (za 11 postotnih bodova) i u Austriji (za devet postotnih bodova).

Različiti oblici političkih akcija sljedeći su element političke dimenzije socijalne kohezije. S obzirom na veći broj čestica u ovom dijelu najprije dajemo usporedbu rezultata za sve čestice samo za Hrvatsku, a onda za jednu česticu dajemo usporedbu i za odabrane europske zemlje. Dakle u promatranom razdoblju u Hrvatskoj smanjio se broj ispitanika koji su spremni potpisati peticiju i sudjelovati na zakonski odobrenim demonstracijama, a povećao se broj onih koji su spremni pridružiti se neslužbenim štrajkovima. Spremnost na bojkot ostala je gotovo nepromijenjena.

Tablica 15. Spremnost na različite političke akcije u Hrvatskoj

%	1999.	2008.	2018.
Potpisati peticiju	90,0	86,0	81,0
Pridružiti se bojkotima	59,0	57,0	57,0
Sudjelovati na zakonski odobrenim demonstracijama	68,0	63,0	61,0
Pridružiti se neslužbenim štrajkovima	36,0	44,2	48,1

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Razina spremnosti na potpisivanje peticije slična je u većini europskih zemalja i uglavnom se kreće između 70 i 85%, a u pojedinim zemljama kao što su Rusija i Mađarska to je znatno niže (36%). Nešto je niža razina spremnosti pridruživanja bojkotima, između 50 i 60% u većini zemalja, no u Bjelorusiji je to 14%, a u Mađarskoj 16%. Slični su rezultati i za sudjelovanje na zakonski odobrenim demonstracijama, gdje se opet izdvaja Mađarska s 24%.

S obzirom na pitanje pridruživanja neslužbenim štrajkovima rezultati pokazuju kako je spremnost na navedeno u Hrvatskoj viša nego u većini ostalih europskih zemalja koje su uključene u ovaj pregled. Samo je u Danskoj, za 2018. godinu, veći postotak ispitanika spreman na pridruživanje neslužbenim štrajkovima.

Tablica 16. Spremnost na pridruživanje neslužbenim štrajkovima u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	36,0	44,2	48,1
BiH	n.p.	40,9	38,0
Crna Gora	n.p.	24,8	36,4
Sjeverna Makedonija	n.p.	45,8	23,4
Slovenija	33,7	32,4	37,3
Srbija	n.p.	27,0	35,6
Austrija	19,1	26,0	27,0
Italija	19,5	21,4	29,6
Mađarska	9,9	5,8	12,0
Danska	50,8	51,1	69,5
Finska	25,6	29,8	32,1
Nizozemska	32,4	24,6	31,9
Norveška	80,0	25,2	20,4
Švedska	50,2	24,0	32,2
Francuska	41,6	46,2	35,8
Njemačka	17,1	20,4	27,2
Velika Britanija	35,9	25,5	37,4

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Nadalje, u Hrvatskoj u promatranom razdoblju postojano raste spremnost na pridruživanje neslužbenim štrajkovima, a slični trendovi vidljivi su i u Italiji i Njemačkoj. U Norveškoj, Švedskoj i u Francuskoj smanjuje se spremnost na pridruživanje neslužbenim štrajkovima.

Pitanja važnosti života u demokraciji, demokratičnosti države te funkcioniranja političkog sustava sljedeći su elementi političke dimenzije socijalne kohezije. Kako je i vidljivo iz tablice 17, većina ispitanika, kako u Hrvatskoj, tako i u drugim europskim zemljama koje su uključene u ovaj pregled, navodi da im je važno živjeti u demokratskoj državi. No određene razlike po tom općenitom pitanju ipak postoje jer u Srbiji je to važno tek polovici ispitanika, u Crnoj Gori, Sloveniji i Austriji nešto više od 60% ispitanika, a u Danskoj, Norveškoj, Švedskoj i u Njemačkoj više od

90% ispitanika. Znatno izraženije razlike dobivene su na pitanju je li država u kojoj trenutno žive demokratska. Ponovo se ističu Danska, Norveška i Švedska, gdje većina ispitanika smatra da je njihova država demokratska. U Hrvatskoj isto smatra tek oko 8% ispitanika i to je, uz Armeniju (oko 5%) i BiH (oko 9%), jedan od najnižih rezultata od svih europskih zemalja. Jasno su vidljive razlike između zemalja bivše SFRJ, gdje mali postotak ispitanika smatra da živi u demokratskoj državi, i zemalja europskog sjevera i zapada, gdje znatno viši postotak ispitanika smatra da živi u demokratskoj državi.

Tablica 17. Važnost života u demokraciji, procjena demokratičnosti države i zadovoljstvo političkim sustavom u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama 2018. godine

%	Važno je živjeti u demokraciji.	Trenutno je ova država demokratska.	Zadovoljni funkcioniranjem političkog sustava danas.
Hrvatska	71,8	7,6	3,1
BiH	75,0	8,7	4,5
Crna Gora	60,6	13,6	12,1
Sjeverna Makedonija	80,8	10,6	9,2
Slovenija	66,4	16,0	5,5
Srbija	50,5	16,8	16,9
Austrija	63,0	53,8	35,0
Italija	86,5	25,5	12,2
Mađarska	81,5	23,5	18,6
Danska	92,6	77,5	51,2
Finska	87,1	51,2	28,6
Nizozemska	79,9	47,3	22,6
Norveška	92,6	65,8	41,4
Švedska	90,2	66,3	31,5
Francuska	78,5	35,4	13,2
Njemačka	91,0	49,3	24,5
Velika Britanija	79,6	36,8	16,6

Izvor: EVS 1981.–2017.

S obzirom na pitanje zadovoljstva funkcioniranjem političkog sustava u kojem žive rezultati pokazuju izrazito nisko zadovoljstvo u Hrvatskoj, BiH i Sloveniji. Samo 3% ispitanika u Hrvatskoj iskazuje zadovoljstvo funkcioniranjem političkog sustava i to je najniži rezultata od svih europskih zemalja. Najviše je zadovoljnih funkcioniranjem njihova političkog sustava u Danskoj (51,2%) i u Norveškoj (41,4%).

Praćenje politike u medijima i na društvenim mrežama zadnji je element u našoj koncepciji političke dimenzije socijalne kohezije. U većini zemalja televizija je istaknuti medij dnevnog praćenja politike, osim u Norveškoj, Finskoj i u Švedskoj, gdje se politika nešto više prati u dnevnim novinama. U Hrvatskoj oko trećine ispitanika navodi da dnevno prati politiku na televiziji, a slični rezultati dobiveni su i u BiH, Sjevernoj Makedoniji, Austriji i Mađarskoj. Nešto viši rezultati dobiveni su u Njemačkoj i u Srbiji. Dnevno praćenje politike na radiju i u dnevnim novinama najviše je izraženo u Njemačkoj i u Austriji, a najmanje u Srbiji i Crnoj Gori, odnosno Sjevernoj Makedoniji i BiH.

Tablica 18. Dnevno praćenje politike u medijima i na društvenim mrežama u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama 2018. godine

%	Na televiziji	Na radiju	U dnevnim novinama	Na društvenim mrežama
Hrvatska	32,8	11,7	9,2	15,0
BiH	33,2	12,0	7,8	16,6
Crna Gora	28,3	7,3	9,9	10,1
Sjeverna Makedonija	32,7	4,0	6,8	21,2
Slovenija	23,4	14,0	8,0	6,6
Srbija	43,9	7,7	11,0	9,9
Austrija	35,2	28,3	33,7	13,8
Italija	28,1	6,0	8,6	8,4
Mađarska	31,2	13,2	9,5	12,0
Danska	26,4	18,2	16,8	16,8
Finska	26,8	14,6	27,6	12,9
Nizozemska	22,1	11,5	21,3	10,3
Norveška	25,8	17,8	32,3	18,3
Švedska	20,4	15,5	24,1	16,1
Francuska	26,4	16,8	10,6	7,7
Njemačka	51,7	44,8	35,3	20,0
Velika Britanija	19,2	12,2	11,9	9,8

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Svakodnevno praćenje politike na društvenim mrežama najviše je, u relativnom smislu, izraženo u Sjevernoj Makedoniji i u Njemačkoj, gdje to radi oko petine ispitanika, a najmanje u Sloveniji i u Francuskoj. U Hrvatskoj na društvenim mrežama svaki dan politiku prati 15,0% ispitanika.

U nastavku smo od navedenih čestica konstruirali indeks političke dimenzije socijalne kohezije koji se sastoji od ukupno 12 čestica i koji, kao i u prethodnom

slučaju, pomoću višestruke regresijske analize, analiziramo s obzirom na tri prediktorska sklopa (sociodemografske karakteristike, religioznost u širem smislu i moral). Analiza se i ovdje odnosi na Hrvatsku i na zadnju točku mjerenja.

Rezultati pokazuju da prvi prediktorski sklop tumači oko 12% kriterijske varijable. Značajni zasebni prediktori jesu stupanj obrazovanja ispitanika, mjesečni prihodi kućanstva, spol, veličina naselja i stupanj obrazovanja oca ispitanika.

Tablica 19. Politička dimenzija socijalne kohezije s obzirom na sociodemografske karakteristike

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,118	Stupanj obrazovanja	0,181	<0,001	0,270	0,151
	Mjesečni prihodi	0,127	<0,001	0,202	0,120
	Spol	-0,099	<0,001	-0,114	-0,104
	Veličina naselja	0,082	<0,006	0,176	0,079
	Stupanj obrazovanja oca	0,072	<0,036	0,179	0,060

Ispitanici s višim stupnjem obrazovanja, oni iz kućanstava s višim mjesečnim приходima, muškog spola, ispitanici iz većih gradova i oni čiji otac ima viši stupanj obrazovanja skloniji su političkoj dimenziji socijalne kohezije.

Drugi prediktorski sklop u našoj analizi (Religioznost u širem smislu) vrlo slabo tumači kriterijsku varijablu, s tek oko 7% i samo jednim značajnim zasebnim prediktorom, a to je učestalost molitve. Ispitanici koji ne mole ili to čine rijetko skloniji su političkoj dimenziji socijalne kohezije.

Tablica 20. Politička dimenzija socijalne kohezije s obzirom na religioznost u širem smislu

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,072	Molitva	-0,178	<0,001	-0,118	-0,129

No i taj rezultat moramo uzeti uz veliki oprez jer je parcijalna korelacija veća od izravne korelacije.

Kod trećeg prediktorskog sklopa protumačenost je još manja, tek oko 4%, uz dva zasebna značajna prediktora – opravdanje razvoda i prostitucije.

Tablica 21. Politička dimenzija socijalne kohezije s obzirom na moralna i bioetička pitanja

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,043	Opravdanje razvoda	0,146	<0,001	0,182	0,138
	Opravdanje prostitucije	0,104	<0,001	0,155	0,100

Ispitanici koji smatraju da razvod i prostitucija mogu biti opravdani skloniji su političkoj dimenziji socijalne kohezije.

4.3. Ekonomska dimenzija socijalne kohezije

Treća dimenzija socijalne kohezije koju analiziramo u ovom radu je ekonomska dimenzija i sastoji se od percepcije važnosti posla u životu i stavova o poslu i radu općenito.

U posljednjih dvadesetak godina došlo je do blagog smanjivanja važnosti posla u životu ispitanika u Hrvatskoj, no još uvijek izrazito visokih oko 90% ispitanika posao smatra važnim u svojem životu. Slični su rezultati i za druge europske zemlje uključene u ovaj pregled. Da im je posao važan u životu, smatra najviše ispitanika u Crnoj Gori, Italiji i Sloveniji (oko 96%), a najmanje u Velikoj Britaniji (oko 79%).

Tablica 22. Važnost posla u životu u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	94,1	90,0	89,7
BiH	n.p.	92,7	90,7
Crna Gora	n.p.	91,3	96,3
Sjeverna Makedonija	n.p.	84,7	90,0
Slovenija	95,7	94,0	95,6
Srbija	n.p.	92,0	84,8
Austrija	91,8	88,9	87,4
Italija	94,4	95,5	96,1
Mađarska	88,5	91,3	91,1
Danska	83,9	86,9	84,5
Finska	88,2	81,2	89,7
Nizozemska	85,4	88,3	82,2
Norveška	95,6	93,7	92,2
Švedska	90,6	85,1	93,9

Francuska	94,6	94,8	93,7
Njemačka	81,9	80,6	87,2
Velika Britanija	71,7	69,2	79,2

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Drugi dio ekonomske dimenzije čine stavovi o poslu. Usporedba rezultata u posljednjih dvadesetak godina za Hrvatsku pokazuje sličan trend kod svih pet stavova, a to je blago smanjivanje ili smanjivanje u razdoblju 1999. – 2008. godine, a onda opet porast u razdoblju 2008. – 2018. godine. Stavovi o važnosti posla za razvijanje vlastitih talenata i da je ponižavajuće primiti novac koji nije zaraden uglavnom su ostali uglavnom nepromijenjeni u promatranom razdoblju. No slaganje sa stavovima da ljudi koji ne rade postaju lijeni, da je rad obaveza prema društvu i da posao uvijek treba biti na prvome mjestu smanjilo se u razdoblju 1999. – 2008. godine, da bi onda u 2018. došlo na sličnu razinu iz 1999. godine.

Tablica 23. Slaganje sa stavom da „morate imati posao da biste potpuno razvili svoje talente,, u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	61,5	55,2	59,1
BiH	n.p.	65,3	61,8
Crna Gora	n.p.	68,2	57,0
Sjeverna Makedonija	n.p.	87,8	88,7
Slovenija	71,1	73,0	72,2
Srbija	n.p.	66,3	59,9
Austrija	n.p.	82,6	80,0
Italija	71,7	69,2	80,0
Mađarska	79,5	86,2	82,9
Danska	72,4	75,7	75,0
Finska	58,5	55,6	58,0
Nizozemska	38,3	46,5	46,3
Norveška	n.p.	65,8	66,5
Švedska	49,7	44,0	37,1
Francuska	77,3	78,4	72,5
Njemačka	81,8	85,8	76,5
Velika Britanija	53,2	57,1	47,5

Izvor: EVS 1981. – 2017.

U osam europskih zemalja vidljivo je određeno smanjivanje slaganja s tvrdnjom

o nužnosti posla za razvoj vlastitih talenata (BiH, Crna Gora, Srbija, Austrija, Švedska, Francuska, Njemačka i Velika Britanija). Do povećanja je došlo u pet zemalja, posebice u Italiji i u Nizozemskoj.

S obzirom na stav da je „ponižavajuće primati novac koji niste zaradili,“ usporedba rezultata pokazuje da je u osam od ukupno sedamnaest zemalja došlo do određenog smanjivanja slaganja s navedenim, posebice u Srbiji (za 10%), Austriji (za 8%), Crnoj Gori (za 7%) i Sloveniji (za 6%). Određeno povećanje u tom smislu vidljivo je posebice u Sjevernoj Makedoniji (za 8%) i u Mađarskoj (za 7%).

Tablica 24. Slaganje sa stavom da je „ponižavajuće primati novac koji niste zaradili,“ u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	66,1	61,7	63,0
BiH	n.p.	65,3	71,2
Crna Gora	n.p.	74,4	66,9
Sjeverna Makedonija	n.p.	62,4	69,7
Slovenija	52,2	50,1	46,4
Srbija	n.p.	71,5	61,9
Austrija	n.p.	49,5	41,0
Italija	66,0	64,5	70,0
Mađarska	49,7	57,0	57,1
Danska	36,6	32,2	35,4
Finska	42,7	41,4	42,6
Nizozemska	26,4	34,5	27,8
Norveška	n.p.	49,7	47,9
Švedska	39,2	36,9	31,9
Francuska	43,8	45,0	44,7
Njemačka	37,0	51,1	48,1
Velika Britanija	38,1	46,1	33,9

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Zanimljivo je i da razvijene europske zemlje sjevera i zapada uglavnom imaju niže postotke slaganja s tim stavom, za razliku od zemalja srednje i istočne Europe. Iznimke su u tom smislu Italija, gdje se 70% ispitanika slaže s navedenim, te Slovenija, gdje je taj postotak bliži razvijenim europskim zemljama.

Nadalje, sjeverne i zapadne europske zemlje uglavnom imaju niži postotak slaganja sa stavom da „ljudi koji ne rade postaju lijeni,“ od zemalja istočne i srednje Europe. Usporedba rezultata u naznačenom periodu pokazuje da najviše onih koji se

slažu s navedenim ima u Sloveniji (79,6%), Mađarskoj (77,9%), BiH (73,0%) i u Sjevernoj Makedoniji (72,8%), a najmanje u Švedskoj (32,1%), Nizozemskoj (39,7%) te u Velikoj Britaniji (41,8%) i u Francuskoj (45,8%).

Tablica 25. Slaganje sa stavom da „ljudi koji ne rade postaju lijeni„ u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	67,1	52,0	64,7
BiH	n.p.	55,1	73,0
Crna Gora	n.p.	63,9	67,8
Sjeverna Makedonija	n.p.	65,6	72,8
Slovenija	85,5	83,2	79,6
Srbija	n.p.	66,6	66,2
Austrija	n.p.	67,4	56,1
Italija	74,1	72,6	69,6
Mađarska	71,9	77,4	77,9
Danska	63,6	67,4	59,1
Finska	54,8	56,7	53,3
Nizozemska	34,5	45,0	39,7
Norveška	n.p.	62,2	53,6
Švedska	36,2	42,1	32,1
Francuska	54,3	54,8	45,8
Njemačka	48,7	60,7	68,4
Velika Britanija	42,8	53,8	41,8

Izvor: EVS 1981.–2017.

Da je „rad obaveza prema društvu„, smatra najviše ispitanika u Norveškoj (85,5%), Sloveniji (78,4%), u Danskoj (76,9%) i Njemačkoj (76,1%), a najmanje u Srbiji (51,0%), Sjevernoj Makedoniji (51,7%) i u BiH (59,5%).

Tablica 26. Slaganje sa stavom da je „rad obaveza prema društvu„ u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	59,9	47,6	62,5
BiH	n.p.	46,4	59,5
Crna Gora	n.p.	42,1	61,5
Sjeverna Makedonija	n.p.	62,6	51,7

Slovenija	75,7	76,0	78,4
Srbija	n.p.	50,0	51,0
Austrija	n.p.	71,7	73,2
Italija	65,6	67,3	68,4
Mađarska	68,2	68,6	68,4
Danska	68,5	78,3	76,9
Finska	61,0	60,2	68,5
Nizozemska	58,7	71,2	64,3
Norveška	n.p.	82,3	85,5
Švedska	57,8	57,2	70,8
Francuska	56,1	71,0	69,7
Njemačka	62,6	69,7	76,1
Velika Britanija	48,1	67,0	66,8

Izvor: EVS 1981. – 2017.

U većini promatranih zemalja u naznačenom periodu došlo je do povećanja slaganja sa stavom da je „rad obaveza prema društvu,,“, posebice u Velikoj Britaniji i u Crnoj Gori (za oko 19%) te u BiH, Nizozemskoj, Švedskoj, Njemačkoj i u Francuskoj (za oko 13%). Vidljivo je i da sjeverne i zapadne europske zemlje imaju u prosjeku nešto viši postotak slaganja s tim stavom u odnosu na zemlje istočne i srednje Europe.

I zadnja čestica u našoj konstrukciji ekonomske dimenzije socijalne kohezije jest stav da „posao uvijek treba biti na prvom mjestu, pa i ako to znači manje slobodnog vremena,,“. I ovdje smo dobili podijeljene rezultate. Naime u osam od ukupno 17 promatranih zemalja u naznačenom razdoblju, ili kraćem, što ovisi o dostupnosti podataka, došlo je do smanjivanja slaganja sa stavom da posao uvijek mora biti prvi. U šest zemalja došlo je do povećanja, a u tri zemlje nema promjena po tom pitanju.

Tablica 27. Slaganje sa stavom da „posao uvijek treba biti na prvom mjestu, pa i ako to znači manje slobodnog vremena,,“ u Hrvatskoj i u odabranim europskim zemljama

%	1999.	2008.	2018.
Hrvatska	53,3	39,8	44,4
BiH	n.p.	47,0	53,5
Crna Gora	n.p.	50,0	55,9
Sjeverna Makedonija	n.p.	51,8	39,1
Slovenija	55,1	46,8	46,8
Srbija	n.p.	51,9	42,7
Austrija	n.p.	54,0	39,6

Italija	48,6	46,4	54,7
Mađarska	76,4	61,7	47,2
Danska	48,1	48,0	44,8
Finska	38,3	33,7	36,7
Nizozemska	22,7	25,7	22,7
Norveška	n.p.	49,2	56,2
Švedska	28,6	33,5	33,0
Francuska	34,1	37,3	38,8
Njemačka	46,4	61,7	29,6
Velika Britanija	26,2	35,2	27,7

Izvor: EVS 1981. – 2017.

Izraženo smanjivanje slaganja s navedenim vidljivo je u Mađarskoj i u Njemačkoj, a nešto izraženije povećanje vidljivo je u BiH, Crnoj Gori i u Italiji. Sjeverne i zapadne europske zemlje u prosjeku imaju niži postotak slaganja u odnosu na zemlje istočne i srednje Europe.

U nastavku smo, kao i u slučaju prethodnih dimenzija socijalne kohezije, od navedenih šest čestica konstruirali indeks ekonomske dimenzije socijalne kohezije koji analiziramo s obzirom na tri prediktorska sklopa. Kao i u prethodnim slučajevima, prvi prediktorski sklop čine osnovna sociodemografska obilježja ispitanika.

Rezultati pokazuju da prvi prediktorski sklop tumači 13,3% kriterijske varijable, odnosno konstruirane ekonomske dimenzije socijalne kohezije. Dobivena su dva zasebna značajna prediktora, a to su dob ispitanika i stupanj obrazovanja majke ispitanika.

Tablica 28. Ekonomska dimenzija socijalne kohezije s obzirom na sociodemografske karakteristike

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,133	Dob	-0,254	< 0,001	-0,339	-0,224
	Stupanj obrazovanja majke	-0,159	< 0,001	-0,295	-0,142

Ispitanici starije životne dobi i oni čija majka ima niži stupanj obrazovanja skloniji su ekonomskoj dimenziji socijalne kohezije.

Drugi prediktorski sklop slabije tumači kriterijsku varijablu. Protumačenost je oko 8%. Od ukupno 14 čestica u drugom prediktorskom sklopu dobiveno je pet zasebnih značajnih prediktora, a to su važnost religije i važnost Boga u životu, javne

uloge crkve u smislu adekvatnog odgovora na duhovne potrebe ljudi i na probleme obiteljskog života te religioznost u užem smislu.

Tablica 29. Ekonomska dimenzija socijalne kohezije s obzirom na religioznost

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,079	Važnost religije u životu	0,159	< 0,001	0,220	0,134
	Crkva adekvatno odgovara na duhovne potrebe ljudi	0,077	< 0,020	0,178	0,066
	Važnost Boga u životu	0,089	< 0,001	0,101	0,092
	Religijska samoidentifikacija	0,090	< 0,001	0,169	0,081
	Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života	0,081	< 0,020	0,157	0,072

Ispitanici kojima su religija i Bog važni u životu, oni koji se smatraju religioznim osobama te oni koji smatraju da crkva adekvatno odgovara na duhovne potrebe ljudi i na probleme obiteljskog života skloniji su ekonomskoj dimenziji socijalne kohezije.

Treći prediktorski sklop koji obuhvaća petnaest čestica vezanih uz različita područja morala dobro tumači kriterijsku varijablu. Protumačenost je oko 21%. Kao zasebni prediktori javljaju se različiti aspekti morala vezani uz svakodnevni život (neopravdani zahtjevi za naknadom od države, izbjegavanje plaćanja karte u javnom prijevozu, uzimanje marihuane ili hašiša), spolnog morala (homoseksualnost i razvod) te morala vezanog uz političko djelovanje (nasilje, ubojstva). Ispitanici koji ne odobravaju navedeno bliži su ovoj dimenziji.

Tablica 30. Ekonomska dimenzija socijalne kohezije s obzirom na moral

R ²		Standardizirani koeficijenti	p	Korelacije	
		Beta		Direktne	Parcijalne
0,213	Izbjegavanje plaćanja karte u javnom prijevozu	-0,205	< 0,001	-0,357	-0,193
	Homoseksualnost	-0,152	< 0,001	-0,300	-0,136
	Uzimanje marihuane ili hašiša	-0,128	< 0,001	-0,330	-0,119
	Političko nasilje	-0,099	< 0,001	-0,177	-0,107
	Zahtijevanje od države naknade na koju se nema pravo	-0,082	< 0,002	-0,187	-0,085
	Razvod	-0,080	< 0,007	-0,241	-0,076

Na kraju ovog rada, a prije samog zaključka, kratko ćemo se osvrnuti na dobivene rezultate s obzirom na postavljene hipoteze. Dimenzije socijalne kohezije analizirali smo s obzirom na tri prediktorska sklopa – osnovne sociodemografske karakteristike, religioznost u širem smislu i moral. Prva radna hipoteza odnosila se na usporedbu odabranih europskih zemalja s obzirom na pitanje povjerenja kao važnog dijela sociokulturne dimenzije socijalne kohezije. Rezultati potvrđuju prvu hipotezu. U Hrvatskoj je izrazito nisko opće povjerenje i povjerenje u institucije. U drugoj smo hipotezi pretpostavili da će za sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije važni prediktori biti dob, stupanj obrazovanja i mjesto stanovanja ispitanika. Dobiveni rezultati potvrđuju drugu hipotezu. Nadalje, rezultati potvrđuju i treću hipotezu. Javna uloga crkve važna je za sociokulturnu dimenziju socijalne kohezije. I četvrta je hipoteza potvrđena. Sociokulturna dimenzija socijalne kohezije povezana je s moralom. U petoj smo hipotezi pretpostavili da će, usporedno gledano, u Hrvatskoj biti nisko izražena važnost politike u životu. Rezultati to i potvrđuju. Od svih odabranih europskih zemalja važnost politike niže je izražena samo u Sloveniji. Šesta hipoteza djelomično je potvrđena. Naime dobiveni rezultati pokazuju pretpostavljenu važnost spola, stupnja obrazovanja i mjesta stanovanja za političku dimenziju socijalne kohezije, ali ne pokazuju pretpostavljenu važnost dobi ispitanika. Sedma hipoteza nije potvrđena. Nema važnije povezanosti političke dimenzije i (ne)religioznosti u širem smislu. Osmo hipoteza također nije potvrđena. Rezultati ne pokazuju povezanost te dimenzije socijalne kohezije i morala u širem smislu. U devetoj smo hipotezi pretpostavili da je u Hrvatskoj, usporedno gledano, nisko izraženo shvaćanje rada kao obaveze prema društvu. Rezultati tek djelomice potvrđuju tu hipotezu. Naime takvo shvaćanje rada niže je izraženo u odabranim poslijekomunističkim zemljama, dok je više izraženo u zemljama europskog Sjevera i Zapada. Deseta hipoteza nije potvrđena. Dobiveni rezultati pokazuju pretpostavljenu važnost dobi za ekonomsku dimenziju socijalne kohezije, ali ne pokazuju pretpostavljenu važnost stupnja obrazovanja i mjesta stanovanja. Jedanaestu hipotezu možemo smatrati potvrđenom. Ekonomska dimenzija pozitivno je povezana s religioznošću. I posljednja, dvanaesta hipoteza potvrđena je. Ekonomska dimenzija socijalne kohezije povezana je s moralom.

5. Zaključak

U ovome smo radu analizirali socijalnu koheziju u hrvatskom društvu u razdoblju od dvadesetak godina, odnosno 1999. – 2018. godine. Naznačeno razdoblje obuhvaća niz važnih događaja i procesa, od smrti prvog predsjednika (1999.) preko ulaska Hrvatske u NATO (2009.) i u EU (2013.) do velike ekonomske krize (2008. i dalje). Svi ti događaji i procesi, kao i mnogi drugi koje nismo naveli ili koji ne ulaze u promatrano razdoblje kao što su pandemija bolesti COVID i inflacija, ili veliki sportski uspjesi primjerice, na ovaj ili na onaj način utječu na socijalnu koheziju.

Polazeći od teorije Paula Bernarda, socijalnu smo koheziju koncipirali u tri dimenzije, a to su sociokulturna, politička i ekonomska dimenzija. Unutar sociokulturne dimenzije socijalne kohezije u pozitivnom smislu ističe se visoko izražen osjećaj pripadnosti svojem mjestu, gradu, regiji i Hrvatskoj u cjelini te izražena solidarnost u smislu zabrinutosti za životne uvjete bolesnih i nemoćnih te starijih i nezaposlenih osoba. U negativnom smislu važno je istaknuti izrazito nisko povjerenje u druge ljude i u ključne institucije demokratskog sustava. Unutar političke dimenzije socijalne kohezije u pozitivnom smislu ističe se izražena spremnost na aktivno sudjelovanje u različitim oblicima političkog djelovanja. No u negativnom smislu ističe se prije svega politička polarizacija, odnosno jačanje političke „ljevice“, i posebice političke „desnice“. Nadalje, vidljivo je izrazito nezadovoljstvo razvojem demokracije i funkcioniranjem političkog sustava. Unutar ekonomske dimenzije socijalne kohezije možemo istaknuti i dalje visoko izraženu važnost posla u životu i blago jačanje stajališta da je rad obaveza prema društvu.

Na kraju naglašavamo kako je možda i ključno pitanje, ili barem jedno od jako važnih pitanja, u izgradnji uključivog i kohezivnog društva pitanje povjerenja. Rezultati EVS-a, ali i rezultati mnogih drugih empirijskih istraživanja koja su provedena od 1998. godine do danas, jasno pokazuju stalno opadanje povjerenja u institucije te blago smanjivanje ionako niskog povjerenja u ljude. Važnost povjerenja isticali su mnogi autori; primjerice Fukuyama navodi kako je „dobrobit neke nacije i sposobnost za konkurenciju uvjetovana jednim jedinim kulturnim obilježjem, a to je upravo stupanj povjerenja svojstven tom društvu,“ (Fukuyama, 2000: 18). Kako izgraditi kulturu povjerenja, a time i jačati socijalnu koheziju, ostaje otvorenim pitanjem. Podsjetimo da je Sztompka istaknuo više uvjeta koji su nužni za izgradnju kulture povjerenja: normativna sigurnost, transparentnost društvenih organizacija, stabilnost društvenog poretka, predvidljivost/proračunatost moći, primjena prava i obveza, poticanje dužnosti i odgovornosti i čuvanje dostojanstva, integriteta i autonomije svakoga pojedinog građanina (Sztompka, 1998: 23-25; Sztompka, 1999: 122-124). Jesu li uopće i, ako jesu, u kojoj su mjeri ti uvjeti prisutni u hrvatskome društvu danas? Valja naglasiti kako potraga za tim odgovorima nadilazi podatke i okvire ovog rada, iako je ona važan dio razumijevanja procesa socijalne kohezije kao predmeta društvenih istraživanja.

Literatura

1. Baloban, S.; Črpić, G.; Štengl, I. (2005). „Solidarnost i socijalna (ne)osjetljivost,“. U: Baloban, J. (ur.). *U potrazi za identitetom: komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden Marketing, str. 179-205.
2. Baloban, S.; Rimac, I. (1998). „Povjerenje u institucije,“. *Bogoslovska smotra*. 68 (4): 663-672.

3. Bernard, P. (1999). „La Cohesion Sociale: Critique d'un quasi-concept,„ *Lien Social et Politiques-RIAC*, 41: 47-59.
4. Bernard, P. (1999). *Social Cohesion: A Critique, Discussion Paper no. F/09*, Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
5. Bruhn, J. (2009). *The Group Effect. Social Cohesion and Health Outcomes*. Springer.
6. Budak, J. (2006). „Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju,„ *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 16 (106): 66-98.
7. Budak, J.; Škrinjarić, B. (2024). „Korupcija i povjerenje u institucije u Hrvatskoj prije i poslije ulaska u Europsku uniju,„ *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 24 (1): 147-182.
8. Chan, J.; Ho-Pong, T.; Chan, E. (2006). „Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research,„ *Social Indicators Research*, 75, 273-302.
9. Cooper, L.; Knight, B.; Blackmore, S. (2005). *Društveni kapital u Hrvatskoj*. Zagreb: Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva.
10. Črpić, G.; Kompes, M.; Mihaljević, L. (2023). „Povjerenje u političke institucije: Hrvatska u komparativnoj perspektivi,„ U: Baloban, J., Migles, S., Nikodem, K., Zrinščak, S. (ur.). *Promjene vrijednosnog sustava u demokratskoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, KBF Sveučilišta u Zagrebu, str. 259-288.
11. Črpić, G.; Zrinščak, S. (2014). „Religija, društvo, politika: Komparativna perspektiva,„ U: Baloban, J., Nikodem, K., Zrinščak, S. (ur.). *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi; Komparativna analiza*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, KBF Sveučilišta u Zagrebu, str. 13-41.
12. Dickes, P.; Valentova, M.; Borsenberger, M. (2010). „Construct Validation and Application of a Common Measure of Social Cohesion in 33 European Countries,„ *Social Indicators Research*, 98 (3): 451-473.
13. Durkheim, E. (1972). *O podeli društvenog rada*. Beograd: Prosveta.
14. Durkheim, E. (2008). *Elementarni oblici religijskog života: totemistički sustav u Australiji*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
15. European Committee for Social Cohesion (2004). *Revised Strategy for Social Cohesion, Strasbourg: Council of Europe*.
16. Eurostat (2001). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-AF-01-001>.
17. Franc, R.; Šakić, V.; Maričić, J. (2007). „Građanski aktivizam u Hrvatskoj,„ *Društvena istraživanja*, 16 (1-2): 111-132.
18. Fukuyama, F. (2000). *Povjerenje: Društvene vrline i stvaranje blagostanja*. Zagreb: Izvori.
19. Herbert, D. (2013). *Creating Community Cohesion. Religion, Media and Multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
20. Hervieu-Leger, D. (2006). *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
21. Hulse, K., and Stone, W. (2007). „Social cohesion, social capital and social exclusion: a cross cultural comparison,„ *Policy Studies*, 28(2): 109-128.
22. Ilišin, V.; Gvozdanović, A. (2016). „Struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj,„ U: Sekulić, D. (ur.). *Vrijednosti u hrvatskom društvu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 169-197.
23. Izvješće Visoke radne skupine za socijalnu koheziju (2008). Dostupno na: [Izvješće visoke radne skupine_soc kohezija_hrv.pdf](#) >.

24. Kesner-Škreb, M. (2010). „Ekonomska i socijalna kohezija u Europskoj uniji,„ *Financial Theory and Practice*, 34 (4), 435-436.
25. Nikodem, K. (2011). „Religija i crkva; Pitanja institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatskom društvu,„. *Socijalna ekologija*, 20 (1): 5-30.
26. Nikodem, K.; Črpić, G. (2014). „O (ne)održivosti veza između povjerenja i demokracije; Analiza povjerenja u institucije u Hrvatskoj i u Europi,„. U: Baloban, J., Nikodem, K., Zrinščak, S. (ur.). *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi; Komparativna analiza*. Kršćanska sadašnjost, KBF Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 259-307.
27. Nikodem, K.; Zrinščak, S. (2019). „Između distancirane crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: religijske promjene u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine,„. *Društvena istraživanja*, 28 (3): 371-390.
28. Nikodem, K.; Zrinščak, S. (2023). „Sekularizacija, individualizacija ili polarizacija? Religijske promjene u europskim katoličkim zemljama,„. U: Baloban, J., Nikodem, K., Migles, S., Zrinščak, S. (ur.) (2023). *Promjene vrijednosnog sustava u demokratskoj Hrvatskoj*. Kršćanska sadašnjost, KBF Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 39-75.
29. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Nova strategija i akcijski plan Vijeća Europe za socijalnu koheziju (2010). Vijeće ministara Vijeća Europe.
31. Puljiz, V. (2001). „Socijalna kohezija u Europi 5. sastanak Europskog odbora za socijalnu koheziju (CDCS), Strasbourg, 8. – 10. studenoga 2000.,„. *Revija za socijalnu politiku*, 8(1):81-86.
32. Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Europe (2004). *Revija za socijalnu politiku*, 11 (3-4): 383-394.
33. Rimac, I. (2000). „Uzorak i način izbora ispitanika,„. *Bogoslovska smotra*, 70 (2), 185-189.
34. Rimac, I.; Zorec, L.; Ogresta, J. (2010). „Analiza determinanti odaziva u anketnom istraživanju Europske studije vrijednosti,„. *Društvena istraživanja*, 105-106 (1-2), 47-67.
35. Sztompka, P. (1998). „Trust, Distrust and Two Paradoxes of Democracy,„. *European Journal of Social Theory*, 1 (1): 19-32.
36. Sztompka, P. (1999). *Trust; A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Šučur, Z. (2004). *Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
38. Šunderić, Ž. (1985). *Uloga institucija u stvaranju socijalne kohezije*. Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum.
39. Uslaner, E. (2002). „The Moral Foundation of Trust,„. *SSRN Electronic Journal* DOI: 10.2139/ssrn.824504.
40. *Vaš vodič kroz Lisabonski ugovor* (2009). Luksembourg: Ured za publikacije Europske unije, doi: 10.2775/13772.
41. Weber, M. (1989). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.
42. Wolf, C. P. (1970). „The Durkheim thesis: Occupational Groups and Moral Integration,„. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 9 (1): 17-32.

Social cohesion in Croatia. Analysis of the basic dimensions of social cohesion 1999–2018

Summary

In the theoretical regard, this paper is based on various approaches that assume the conceptual multidimensionality of social cohesion. There are generally three dimensions of social cohesion: the socio-cultural, the economic, and the political one. In the empirical sense, this paper rests on the results of the third, the fourth and the fifth waves of the *European Values Study* for the Republic of Croatia (1999/2000; 2008/2009; and 2017/2018). The surveys were conducted on representative samples of the adult population (N=1003; 1498; and 1477). The sociocultural dimension of social cohesion in this paper conceptually encompasses trust, the sense of belonging and participation in voluntary organizations, and solidarity. It consists of 37 indicators. The political dimension includes interest in politics and the importance of politics in life, different forms of political actions, political orientations, following politics in the media, and satisfaction with the democratic development and way of governance in Croatia. It consists of 12 indicators. The economic dimension includes the importance of work in life, and attitudes regarding work. It consists of 6 indicators. Following the analysis conducted on the basic level of the comparison of the distribution of percentages relating to each of the indicators, the aforementioned dimensions of social cohesion were constructed as indexes. In follow-up, they are further analysed with regard to three sets of predictors. The predictor sets include basic socio-demographic characteristics (7 indicators), religiosity in broader sense (14 indicators), and morality (15 indicators). The results have shown that for the socio-cultural and the economic dimensions of social cohesion, important predictors are the age of the respondents and their attitudes regarding the public role of the Church, whereas for the political dimension, the essential predictor is the level of the respondents' education.

Keywords: Croatia; economic dimension; European values study; political dimension; social cohesion; socio-cultural dimension; trust.

Prof. dr. sc. Krunoslav Nikodem
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3,
HR – 10 000 Zagreb
knikodem@ffzg.hr

Prof. dr. sc. Nenad Karajić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3,
HR – 10 000 Zagreb
nkarajic@ffzg.hr